

Om begreppet "retorisk egentlig funktion"

- Ett försök att definiera begreppet
"retorisk funktion"

Av: Jonatan Mathiasson
Handledare: Mats Rosengren

Abstract – On the concept “rhetorical proper function”

Rhetoric can be seen through many perspectives as being a function-centred science. For instance, Bitzer argues that the “[...] situational view of rhetoric takes as its starting point the observable fact that human beings interact functionally with their environment” (Bitzer 1980:21). Theories regarding *rhetorical genre*, from Aristotle to modern theorists such as Carolyn Millers, can also be described as being functional. In fact, throughout the rhetorical field it is common to read that “*x has a rhetorical function*”. But what do we mean by that? What does it mean that something has a *rhetorical function*?

This essay will strive to provide an answer to this question in an interesting and atypical fashion. The document shall commence with the philosophy of functionalism in biology and will explore how theorists reason when the question poised concerns functions such as the human heart or the skin of a chameleon.

The controversial theorist Ruth Millikan shall then be discussed. She is of the opinion that the way in which she determines functions (which is largely based on natural selection) is transferable to human language. Although it is the opinion of the author that Millikan possesses a questionable view of language it should be noted that she has constructed useful terms for application in this particular field. After an analysis of her *direct-* and *derived proper functions* concept, the novel theories of *direct-* and *derived rhetorical proper functions* will be detailed and explained.

In the following section, the term *function* in popular rhetoric theories such as *the rhetorical situation* and *the rhetorical genre* shall be discussed and compared to the terms suggested, in order to determine if the terms are meaningful.

Innehållsförteckning

Abstract – On the concept “rhetorical proper function”	1
1 Inledning.....	3
2 Avgränsningar	4
3 Funktionens grunder och verktygsanalogin	5
3.1 Den <i>egentliga funktionen</i>	9
4 Den <i>egentliga funktionen</i> hos Millikan	10
4.1 Direkt egentlig funktion.....	11
4.2 Härledd egentlig funktion.....	13
5 Egentlig funktion och talhandlingar	15
5.1 J.L Austin.....	16
5.2 P.F.Strawson och H.P. Grice	17
5.3 R.G. Millikan	18
6 J.Derrida	20
7 Retorisk funktion.....	22
7.1 Vad som gör en retorisk funktion <i>egentlig</i>	23
7.1.1 Skillnaden mellan <i>funktion</i> och <i>egentlig funktion</i>	23
7.1.2 Egentliga funktioners hierarki	24
7.1.3 Egentliga funktioners plats i kedjan	25
7.2 Vad som gör en egentlig funktion <i>retorisk</i>	27
7.3 Direkt och härledd retorisk egentlig funktion	28
8 Härledd funktion och retorisk situation.....	31
9 Direkt funktion och retorisk genre	33
10 Diskussion	37
10.1 Retorisk funktionsanalys	37
10.2 Om den retoriska ”egentliga” funktionen.....	39
Källförteckning.....	42

Om begreppet ”retoriska egentlig funktion”

1 Inledning

Den här undersökningen handlar om begreppet *funktion* och dess relation till retorikämnet. Men det är som Valerie Gray Hardcastle skriver:

Function is a strange concept: normative, on the one hand, and completely naturalistic, on the other. The word both describes what a thing is supposed to do and tells us something about the way the world works (Hardcastle 2002:144).

Det är inte helt enkelt att definiera begreppet. Att *funktion* säger något om vad något gör eller borde göra i en process tycks vara klart. Men med vilket stöd man kan fastslå en funktion har lett till stor diskussion mellan filosofer, särskilt inom fält som biologi och psykologi. Att få klarhet i funktionsbegreppet menar Ariew och Perlman, skulle vara meningsfullt eftersom funktioner är så centrala inom dessa vetenskaper (2002:1). Men funktionsbegreppet är även centralt inom retorikvetenskapen. Därför vill jag i den här undersökningen ta reda på om en klarhet i begreppet också skulle vara meningsfullt för detta fält.

Att funktion är relevant för retorikvetenskapen är inget nytt. Redan den antika retoriksynen var funktionscentrerad, exempelvis i Aristoteles genrer (Vigsø 2010a), i antikens progymnasmata (Hellspång 2001), eller i Ciceros begrepp *docere*, *movere* och *delectare* (Jørgensen, Villadsen 2009). I senare och modern retorikforskning används begreppet *funktion* i att beskriva allt ifrån: stilfigurer (Durand 2010) till visuell retorik (Kjeldsen 2008), politiska kampanjer (Gronbeck 1999, Benoit 2007), genre (Miller 1994) doxa (Amossy 2002) och som ett medel för att förklara talhandlingar (Jørgensen, Kock 2009). Bitzer fastslår dessutom att ”The situational view regards rhetorical communication as essentially functional” (Bitzer 1980:25).

Men trots det breda funktionella tänkandet inom retoriken har begreppet problematiserats mycket lite, om inte alls. *Funktion* användas ofta i sin vardagliga bemärkelse. Om begreppet *retorisk funktion* används, kan det lika gärna handla om funktioner som är intressanta ur ett retoriskt perspektiv, som det kan avse en särskild typ av *retorisk funktion*. Men vad händer om vi problematiserar begreppet på samma sätt som biologi- och psykologi-teoretikerna gör? Vad händer om vi med utgångspunkt hos dem försöker definiera vad som menas en *retorisk funktion*?

Syftet med den här undersökningen är att ta reda på detta. Det kommer framförallt ske med utgångspunkt hos den kontroversiella biologi-, psykologi- och språkfilosofen Ruth

Millikan och hennes koncept *egentlig funktion*. Undersökningen kommer försöka återspegla hur Millikan tänker sig att konceptet omfattar både biologi och språk. Sedan kommer undersökningen, dock inte helt troget till Millikans tänkande, försöka transponera koncepten till retoriken. Det är framförallt vissa språkliga insikter från Jaques Derrida som kräver att innehållet i hennes begrepp behöver ändras något. Trots det kommer transponering att leda fram till begreppet *retorisk egentlig funktion*. Ett begrepp som kommer provas mot teorier om *retorisk situation* och *retorisk genre*.

Syftet är sammanfattningsvis att ta reda på följande:

- *Hur kan man på ett hållbart sätt definiera begreppet ”retorisk funktion”?*
- *Hur kan ett mer definierat funktionsbegrepp bidra till det funktionalistiska tänkandet inom retoriken?*
- *Går det att definiera och använda begreppet ”retorisk egentlig funktion”?*

Jag betraktar denna, kanske något annorlunda uppsats, som ett experiment, där en idé om ett funktionsbegrepp provas. Här görs inga anspråk på att fastslå grundlägganden sanningar om funktionsbegreppet. Här presenteras en möjlig väg att gå. Undersökningen är lyckad om den lyckas spegla intressanta aspekter av begreppet ”retorisk funktion” och ställa läsaren inför utmanande frågeställningar.

2 Avgränsningar

Bland många användbara funktionsteorier kommer i den här undersökningen Ruth Millikans tänkande spela en central roll. Främst för att hennes funktionsbegrepp riktas mot både biologi och språk vilket gör att hon diskuterar på en passande abstraktionsnivå. Det gör det i sin tur lättare att överföra resonemangen till retorikämnet. Men hon introducerar också ett flertal funktionsbegrepp, eller funktionsnivåer, vilket är relevant för att fånga ett retoriskt budskap som ofta verkar på flera sätt och flera nivåer samtidigt.

Millikans har konstruerat en stor och minst sagt avancerad språkteoretisk idé. Den utvecklar hon i främst de senare kapitlen i *Language, Thought and Other Biological Categories* (1984). Dessa språkfilosofiska idéer är på många sätt intressanta och klart kontroversiella. Att undertiteln till boken är ”*New Foundations for Realism*” säger något om bokens inriktning. Dock är den här delen av Millikans tänkande är inte lika relevant för just undersökningens syften. De skulle dessutom kräva hela undersökningens utrymme att förklara henne. Vad Millikan bidrar med är tydligt definierade funktionsbegrepp som har en abstraktionsnivå och en universalitet som förhoppningsvis gör dem överförbara till

retorikvetenskapen. Hennes tänkande beskrivs därför i huvudsak med utgångspunkt i de tidigare kapitlen i boken samt hennes senare verk *Language: A Biological Model* (2005).

Millikan är starkt kritiserad från många fronter inom biologin och psykologin (för en överblick se: Ariew, Cummins, Perlman 2002). Den här undersökningen kommer dock bara att ta upp den kritik som uppfattas relevanta för undersökningens syften. Ett samlat kritiskt kapitel kring hennes språkliga resonemang har dessutom utformats med utgångspunkt i Jaques Derridas artikel *Signatur händelse kontext* (2000). Det kapitlet får representera den tyngsta kritiken man kan rikta mot hennes språkliga resonemang. Undersökningen är dessutom mest intresserad av hennes begrepp och idén bakom dessa begrepp kritiserar inte lika starkt som hennes sätt att grunda funktionsbegreppet i evolution och naturligt urval.

I undersökningen kommer ett antal funktionsinriktade retoriska teorier och artiklar att omnämnas. Detta urval av teorier är inte menat att täcka hela det funktionsinriktade perspektivet inom retorikämnet. Urvalet av artiklar har skett utifrån relevans för undersökningen och med viss inriktning på senare texter. Det vore visserligen intressant att försöka förstå funktionsbegreppet med utgångspunkt hos exempelvis Aristoteles, kanske genom verket *Organon*. Men på grund av de tids och utrymmesramar som begränsar undersökningen har exempelvis det antika tänkandet valts bort.

Undersökningen är menat som en introduktion och ett experiment där flera perspektiv och frågeställningar kring funktion behandlas. En alternativ metod hade varit att utifrån en enskild retorisk teori eller teoretiker undersöka ett enskilt sätt att förstå *retorisk funktion*. En sådan analys vore lämplig, men har alltså fått stå tillbaka för en mångfald av perspektiv på begreppet, i enlighet med undersökningens syfte.

3 Funktionens grunder och verktygsanalogin

Även om *funktion* är ett relativt vardagligt begrepp är det som tidigare nämnts svårt att definiera. Det kräver ofta att man sätter in ordet i ett sammanhang och i en process. Nationalencyklopedin skriver exempelvis:

Funktion betyder för något tekniskt föremål att den passar in på en viss plats eller gör det arbete som man har tänkt sig. Då säger man att föremålet *fungerar*. Ett verktyg har en viss funktion. Man har till exempel en såg för att såga med och en hammare för att spika eller krossa saker med. Ett lager har en annan funktion. Det ska göra att olika maskindelar glider lätt mot varandra. En motors funktion är att snurra runt och driva något, en bil, en hiss eller en maskin (ne.se).

Detta kommer visa sig vara en ganska enfaldig definition. Men än så länge kan vi notera att verktygsanalogin är återkommande. Ariew och Perlman inleder exempelvis essäsamlingen *Functions: New Essays in the Philosophy of Psychology and Biology* med:

Humans often create objects with a purpose in mind, endowing the objects with particular functions from the intentions of their inventors. For example, can-openers are invented with the function of opening cans (Ariew, Perlman, 2002:1).

Även Ruth Millikan (1984) inleder sin bok med ett citat ur Wittgensteins *Philosophical Investigations* där han jämför ord med verktyg.

Think of the tools in a tool box: there is a hammer, pliers, a saw, a screwdriver, a glue-pot, nails and screws. – The functions of words are as diverse as the functions of these objects (Wittgenstein 1958: para.11).

Verktygsanalogins popularitet bygger antagligen på lättheten att peka ut funktioner hos mänskliga verktyg¹. Vi vet i vilket syfte ett verktyg är byggt, vi vet vilken funktion den ska fylla. ”Cutting is the function of a knife or saw because that is the purpose for which humans use it” (Boorse 2002:68). Vi vet oftast vad mänskligt skapade föremål *ska* göra, även om de av någon anledning inte gör det.

The function of my microwave oven is to heat foods at an inordinate speed. My microwave has this function even if it is brand new and sitting unused in its original packing material. It has this function even if I have never used it to cook anything but instead use it for additional countertop space. It has this function even if it is broken and can no longer emit any microwaves, even if it has always been broken and I never fix it. Regardless, its function is still to heat food (Hardcastle 2002:144).

Men det är uppenbart att funktionsbegreppet kan fungera på många olika sätt. En av de tidigaste teoretikerna på detta område, Larry Wright (1973:139), exemplifierar detta i följande meningar.

1. $y = f(x)$ /The pressure of a gas is a function of its temperature.
2. The Apollonaut's banquet was a major state function.
3. I simply can't function when I've got a cold.
4. The heart functions in this way . . . (something about serial muscular contractions).
5. The function of the heart is pumping blood.
6. The function of the sweep-second hand on a watch is to make seconds easier to read.
7. Letting in light is one function of the windows of a house.
8. The wood box next to the fireplace currently functions as a dog's sleeping quarters.

¹ Retorik beskrivs ibland också som ett verktyg. Rosengren menar att jämförelsen kan göras för att visa ”[...] det skapande, flexibla, multiforma och rörliga hos detta mångtydiga sätt att bruka och beskriva *logos* – det vill säga det mångomfattande människans mått [...]” (Rosengren 2008). Men själva retorikämnetns funktion är en annan diskussion än vad den här undersökningen syftar till att utforska.

Funktion har uppenbarligen olika innebörder i dessa meningar, vilket ställer till det för en övergripande definition. Svenskan har lyckligtvis skillnad i begreppen *fungera* och *funktion* vilket åtminstone textuellt underlättar och särskiljer mellan två olika betydelser. Som Wright påpekar är det användningen i mening 5, 6, och 7 som är av störst intresse (1973:139). I dessa tre meningar blir översättningen av ”function”, *funktion*. I dessa meningar handlar det också om det som brukar avses med *egentlig funktion*. Mer om det snart. Först några mer grundläggande utgångspunkter för funktionsbegreppet.

En funktion utförs av något. När man pekar ut en funktion kan man normalt också hänvisa till vad som utför den funktionen. Exempelvis genom de sätt som Boorse ställer upp (2002:71):

Funktionen hos X är Z.

En funktion hos X är Z.

X har funktionen Z.

I den här undersökningen kommer detta ”något”, det som benämns som X ovan, att kallas för *konstrukt*. Detta ska i undersökningen förstås som en teknisk term vars syfte är att ringa in ett objekt, yttrande, fenomen etc. som är intressant för en funktionell studie. Det finns *biologiska konstrukter*, exempelvis hjärtat vars funktion är att pumpa blod i kroppen. Det finns *teknologiska konstrukter* som exempelvis mikrovågsugnen osv.

Mer relevant för den här undersökningen är begreppet *språklig konstrukt*. Med *språklig konstrukt* menas här alla uttrycksformer på alla grammatiska nivåer, exempelvis ord, meningar, hela texter och hela verk. För en anpassning till en retorisk studie kan man lägga till hela tal, argument, kroppsspråk, troper och stilfigurer, bilder, semiotiska tecken osv.

Gronbecks (1999:417–420) begrepp ”kommunikativ symbol” (communicative symbol) har en liknande innebörd som dessutom inkluderar den kommunikativa aspekten av exempelvis en politiker som offentligt pussar en bäbis eller gör V-tecken från en motorcykel. Austins (1962) *illokutionära talhandlingar* kommer också att få en särskild betydelse för den här undersökningen och även dessa inkluderas i begreppet *språklig konstrukt*.

Detta betyder dock inte att alla grammatiska nivåer eller alla typer av språkliga konstrukter är relevanta för en undersökning om *retoriska funktioner*. Inte heller för begreppet *egentlig funktion* som kommer att beskrivas senare. Vi får troligen problem om vi vill peka ut funktionen hos allt för små beståndsdelar som hos ett enskilt fonem, eller i allt för stora sammanhang som i en författares livsverk. Men trots det är syftet med begreppet *språklig konstrukt* att det ska kunna användas som ett sätt att greppa ett visst studieobjekt för att

möjliggöra en analys av dess funktion. Därför bör begreppet i sig inte avgränsas till någon särskild nivå.

Vilka typer av konstrukter som är relevanta och inte för en analys av *retoriska* eller *egentliga funktioner* kommer undersökningen inte fördjupa sig i utan bara ge exempel på. Främst avgör analytikern vad som är en relevant konstrukt.

En funktion kan lyckas och misslyckas. Även om exempelvis ett verktyg har en funktion så är det inte nödvändig att den i en process alltid lyckas. Den kan som med Hardcastles mikrovågsugn exempelvis vara trasig (2002:144). Trots det är mikrovågsugnen tilldelad en uppgift som den antingen lyckas eller misslyckas med. Faktum är att "Function categories are essentially categories of things that need not fulfill their functions in order to have them" (Millikan 1989:296).

På samma sätt kan *språkliga konstrukter* misslyckas med en viss funktion, menar Millikan. En uppmaning, vars funktion är att framkalla en viss handling hos en mottagare kan misslyckas om inte mottagaren uppfattar den (Millikan 1984:1).

Vad som avgör huruvida en funktion misslyckas hänger ihop med det stora spørsmålet på vilken grund definierar en funktion. Poängen än så länge är bara att en funktion har förmågan att lyckas eller misslyckas.

En funktion är inte negativ. Också beroende på vilken teoretisk utgångspunkt man har, är funktioner något positivt. Det är exempelvis märkligt att påstå att ett vinglas har funktionen att gå sönder om man tappar det i marken, eller att hjärtat har funktionen att försvagas när det blir äldre. Ett vinglas har funktionen att hålla vin på ett snyggt sätt, ett hjärta har funktionen att pumpa blod. Men en diskussion förs huruvida exempelvis en kemisk blandning bör kunna påstås ha en funktion, som Hardcastle menar (2002:145), eller om regn kan påstås vara en funktion av regnmoln.

Now it is quite true that, in the context of the water cycle, clouds function to produce rain, function as rain producers; that is their function in that cycle. But in another sense of "function", the clouds have no function at all-because they have no purpose (Millikan 1989:294).

Går det att prata om sådana här "neutrala" funktioner, så går det kanske ändå att prata om också negativa. Men vi kan åtminstone konstatera att det görs väldigt sällan. Dessutom bör nog det som senare kommer att definieras som *retorisk funktion* handla om funktioner som

hjälp talaren eller lyssnare (åtminstone enligt talaren). Helt klart positiv är dock den funktion som brukar omnämnas som den *egentliga funktionen*.

3.1 Den *egentliga funktionen*

Den typ av funktion som är central och skapar debatt inom det funktionalistiska fältet (och som också kommer vara central för den här undersökningen) är den funktion som brukar kallas den *egna* eller den *egentliga funktionen*² (proper function) (Ariew, Perlman 2002:1). Förenklat kan man säga att det är den funktion man kan utpeka som motivera existensen av en viss konstrukt och förklara varför konstrukten finns.

Att ”hjärtat har funktionen att pumpa blod” skulle nog alla hålla med om. Men som Ariew och Perlman påpekar så har hjärtat också en mängd andra funktioner. Hjärtats dunkande ljud fungerar exempelvis som en hälsoindikator till doktorer eller som ett lugnande ljud som spädbarn får när de bärs av sina föräldrar. Men att påstå att ”hjärtats funktion är att vara en indikator till doktorer” blir absurt. Hjärtats *egentliga funktion* är enligt sunt förnuft, menar Ariew och Perlman, att pumpa blod i kroppen (Ariew, Perlman 2002:1).

Intuitively, pumping blood for the circulatory system is the ‘proper’ function, while the others are mere (sometimes fortuitous) ‘side effects’. To stretch the intuition a little further, what distinguishes an item’s proper function from the others is that the former explains (vaguely put) why the item exists or will continue to exist (Ariew, Perlman 2002:2).

Som Wright formulerar det: “When we say the function of X is Z (to do Z) we are saying that X is there because it does Z, but with a further qualification. We are explaining how X came to be there [...]” (1973:160)

När frågor, som i det här fallet, handlar om naturliga eller biologiska produkt, hamnar man på sätt och vis i en teleologisk diskussion. Det handlar om att peka ut varför något existerar och varför det fortsätter att göra det. Självklart skulle få naturalister hålla med om att någon typ av medveten intention styr naturliga konstruktors egentiga funktion. Frågan är istället huruvida det finns, eller omöjliga kan finnas, något naturalistiskt, icke-pragmatiskt sätt att fastsälla den *egentliga funktionen*. ”In other words, it is debatable whether teleological explanations play a legitimate role in biology” (Ariew, Perlman 2002:2).

² Översättningen av ”proper” till ”egentlig” är inte problemfri, eftersom ”egentlig” är ett så vardagligt begrepp i svenskan. Motiveringen till översättningsvalet framgår förhoppningsvis när termen förklaras hos Millikan (Se kap.4 ”Den egentliga funktionen hos Millikan”).

Här går åsikterna isär. Vissa menar att teleologi inte hör hemma i biologi. Somliga ger evolutionära grunder i förklaringen av exempelvis hjärtats egentliga funktion (t.ex. Millikan), andra hänvisar till typiskheten hos vissa arter, förklarar Ariew och Perlman (2002:2).

Den här frågan är främst central inom biologin och psykologin. Mänskligt konstruerade konstrukter omnämns ofta som kortare exempel där den egentliga funktionen bestäms av konstrukternas skapare. För Ariew och Perlman har exempelvis en papperskorg alltid ”skräpförvaring” som sin *egentliga funktion* och som svaret på den teleologiska frågan om varför den existerar. Detta oavsett om papperskorgen vid något tillfälle används på något annat sätt (2002:2).

Här skiljer sig Millikan från de andra och det är därför hon är relevant för den här undersökningen. Hennes minst sagt omfattande teori är menat sträcka sig över både biologi, psykologi och språkfilosofi. Även om den, som jag vill visa, knakar i fogarna, innehåller den mycket relevanta frågeställningar och helt klart användbara begrepp också för retoriken.

4 Den egentliga funktionen hos Millikan

Begreppet *egen* eller *egentlig funktion* (proper function) är en term skapades av Millikan i *Language, Thought and other Biological* (1984), även om idén om den här typen av funktion, som visats ovan, inte var ny. Begreppet är inte, som det kanske låter, menat att vara ett värderande begrepp för Millikan. Proper kommer ur latinet *proprius* och betyder one's own (den egna). Roten återfinns exempelvis i property (precis som svenskans ”egen” gör i ”egendom”). När Millikan ibland skriver om begreppets normativa värde handlar det snarast om ett sorts normaltillstånd eller ett reguljärt förhållande. Ett numeriskt genomsnitt kan exempelvis utgöra en norm, i den här bemärkelsen (Millikan 2002:16).

Inom biologin är Millikans *egentliga funktion* kopplad till reproduktion, genetik och till Darwins naturliga urval. En biologisk mekanism³ har en *egentlig funktion* därför att mekanismen ärvt och gagnat dess värdar. Genom de genetiska anlagen kopieras biologiska mekanismer som i sin tur överlever i den historiska urvalsprocessen tack vare de funktioner

³ Millikan använder begreppet *device*. Begreppet är mer tekniskt än *konstrukt* och hon menar ungefär de mekanismer som möjliggör en funktion. En kameleonts hud innehåller exempelvis mekanismen att skapa pigmentförändringar för att ändra färg efter omgivningen (1984:40). Den här undersökningen behöver inte bli så teknisk, därför föredras ordet *konstrukt*. Konstrukt kan förstås som produkten av mekanismer. Kameleontens färgändring är en *biologisk konstrukt*. Det vi producerar i tal eller text är *språkliga konstrukter*.

de fyller. Det som bestämmer en konstrukts egentliga funktion avgörs alltså av kontraktens historia (1984:22,25).⁴

Hardcastle presenterar dock en viktig kritisk poäng. Evolutionens mekanismer är betydligt mer röriga än vad de ofta framställs som. Gener muterar och förändras och ärvs slumpmässigt. Vissa gener ”liftar” på andra och bidrar inte till överlevnaden hos organismen osv.

[...] just because a trait is heritable and has in fact been passed down through the ancestral tree does not mean that Mother Nature selected the trait as something good or useful” (Hardcastle 2002:149).

I vår förståelse av organismers överlevnad väljer vi ut och särskiljer funktioner som vi uppfattar som relevanta. Funktioner är i hög utsträckning en produkt av tolkning. Denna aspekt är viktig att ta med sig in i diskussionen om retoriska funktioner. Den pragmatiska syn som Hardcastle representerar skiljer sig å andra sidan inte så mycket från Millikans.

The real difference is in attitude: the pragmatists publicly embrace the relativity of functional attribution and then deny any sort of prejudice in assigning a goal state (Hardcastle 2002:150).

Vad gäller språkliga funktioner, ärvs enligt Millikan, också språkliga mekanismer. De ljud vi har möjlighet att framkalla med mun med stämband etc. syntaktiska former, betoningar och ord är exempel på mekanismer som möjliggör språket (Millikan 1984:3).

Millikan presenterar i sina texter flera typer av *egentliga funktioner*. Många av dessa är mer relevanta för biologin och psykologin men två av dem är centrala för en språklig och i förlängningen retorisk analys. Dessa två funktioner är *direkt egentlig funktion* och *härledd egentlig funktion*.

Dessa två begrepp kommer att beskrivas nedan. Sedan följer ett kapitel om talhandlingar där Millikan visar hur dessa begrepp kan användas.

4.1 Direkt egentlig funktion

Den *direkta egentliga funktionen* (direct proper function) är central för biologiska konstrukter men är enligt Millikan helt översättbar till språket. En direkt egentlig funktion lokaliseras med utgångspunkten i en konstrukts, eller mekanisms historia och i varför den har reproducerats eller kopierats (2002:117). Ordet reproduktion används av Millikan inte i sin vanligaste betydelse, utan mer som ett sätt att beskriva varför vissa konstrukter liknar varandra (1984:19).

⁴ För översikt av kritiken mot just den här tanken hos Millikan, se exempelvis Perlman (2002:268–273).

Inom biologin är reproduktionen som tidigare nämnt kopplad till genetik och naturligt urval, där gener från en eller två organismer kopieras hos avkomman. Genom de genetiska anlagen kopieras biologiska konstrukter som i sin tur överlever i den historiska urvalsprocessen tack vare den funktionerna de fyller (1984:22,25).

För kommunikativa konstrukter sker kopierandet mellan människor. Om ett barn ser hur vuxna skakar händer med varandra och provar detta på sina vänner, är den handskakningen en reproduktion, enligt Millikan (1984:22). På samma sätt lär vi oss nya ord, memorerar dem, och reproducerar dem. När person A använder ordet ”hund” är ordet reproducerat från de gånger då A hört ordet förut. Meningar är också reproduktioner men med större variationsmöjligheter, så också de grammatiska regler som gör meningar begripliga. ”Just as children copy words from adult, they copy grammar” (Millikan 1984:22).

Millikan skiljer mellan två reproduktionsgrupper, där reproduktionen sker på olika sätt. Den ena menar hon utgör den *första ordningens familj* (first-order reproductively established families). Hit tillhör produkter som kopieras genom efterlikning. Exempelvis språk, föremål som verktyg, kulturella beteenden och konventioner (Millikan 1984:23,24).

Den andra gruppen menar hon utgör den *högre ordningens familj* (higher-order reproductively established families). Hit hör reproducerande som inte sker genom direkt kopiering. Organ som exempelvis hjärtan är inte direkta kopior av varandra, däremot är generna som skapat hjärtan kopierade av varandra. Därför tillhör alla (åtminstone mänskliga) hjärtan samma familj. Andra exempel är hur vi går och springer, och hur djur som laxar leker osv. (Millikan 1984:24,25).

En annan viktig aspekt av den *direkt egentliga funktionen* är att den är stabiliserande och standardiserande. För att exempelvis ett visst ord ska vara användbart behöver talaren och lyssnaren i viss mån vara överens om vad ordet fyller för funktion. Ordet måste bära en självständig och konventionell funktion som är relativt stabil, annars får vi svårt att förstå varandra menar Millikan. Ord har å andra sidan en förmåga att ändra funktion historiskt. En etymolog studeras exempelvis ett ords funktionella förändring historiskt, där vissa funktioner är mer historiskt avlägsna och andra just nu aktuella (Millikan 1984: 31,32).

Millikans språkfilosofiska syn har här en äldre och en något för ickepragmatisk utgångspunkt. Som kognitionsvetaren Peter Gärdenfors poängterar så är språkliga regler som exempelvis grammatik något vi visserligen kan dra slutsatser kring från användandet. Men det betyder inte att dessa regler faktiskt existerar i användarnas medvetande. Som han uttrycker det ”[...] a swinging pendulum moves according to Galileo’s law, but this does not mean that

the law in any sense is stored in the pendulum” (Gärdenfors 2003:185). I stället, förklarar Gärdenfors, att vi anpassar yttranden med centrala betydelser till varandra i passande mönster. Språket liksom organiserar sig självt på ett sätt som är gemensamt för dess användare. ”What looks like grammatical rules are just the arches that emerge as a result of the fundamental cognitive conditions for human communication (2003:185).

Det här ställer frågor om hur mycket vi egentligen kopierar och reproducerar i stil med hur Millikan tänker sig. Med andra ord hur analogt språket verkligen är med biologi. Millikan tänker sig exempelvis att den *direkta egentliga funktionen* hos ett ord verkar, även om så en papegoja säger det (Millikan 1984:52). Hon tycks mena att funktionen liksom hänger ihop med ordet. Detta är en märklig tanke eftersom papegojan knappast vet vad den säger. Ordets mening skapas inte förrän ordet möter en människa. Ord kan dessutom betyda olika saker för olika människor (Belaval 1993:67,68).⁵

Men samtidigt krävs ändå en så pass liknande funktion, både för ord som grammatik att vi kan använda dem sinsemellan. Ett ord måste kunna fungera utan dess specifika situation. Som Derrida skriver i *Signatur händelse kontext* kan en skriven text fungera utan att vi kan fastslå en specifik kontext och med avsaknad av avsändare eller mottagare (Derrida 2000).

Förstår vi Millikans papegoja som en förmedlare av text i samma bemärkelse som Derrida poängterar kan vi ändå dra nytta av det här funktionsbegreppet. Ett yttrandes *direkta egentliga funktion* är de kulturellt betingade betydelserna av uttrycket. Ett exempel på en sådan betydelse kan slarvigt sägas vara ”ordboks betydelsen” eller ”uppslagsverks betydelsen” av ett ord, åtminstone för vissa ordklasser (substantiv, verb, adjektiv). Men framför allt handlar det om de möjliga betydelserna, det som gör att yttrandet klarar sig på egen hand och som gör det begripligt mellan människor. Den traditionella användningsformen. Men vi får anledning att återkomma och fördjupa den här diskussionen (se kap.6 ”J.Derrida”).

4.2 Härledd egentlig funktion

Direkt egentliga funktioner är alltså funktioner som traderas, kopieras, ärvs och reproduceras. Det är en sådan funktion det handlar om när man exempelvis pratar om organ i kroppen eller egenskaper hos djur och växter. Ett återkommande exempel hos Millikan är kameleontens hud. Den har en mekanism med en *direkt egentlig funktion* att ändra färg efter omgivningen. Detta är något som kameleonten ärvt av sina förfäder. Men i en situation, låt säga att

⁵ Som Belaval exemplifierar. När en tysk droskförare tänker *pferd* (häst) så tänker han inte bara *häst*, han tänker troligen tysk häst. Dessutom tänker han *häst* på ett annat sätt än en naturforskare (Belaval 1993:67,68).

kameleonten vid ett tillfälle står på ett brungrönt underlag, då har huden funktionen att ändra färg till just brunt och grönt. Just den färgkombinationen är inte ärvd utan kan teoretiskt vara historiskt unik. Den färgändringen är enligt Millikan härledd från mekanismen i relation till underlaget, alltså kontexten. Kameleontens brungröna färgändring har en *härledd egentlig funktion* att göra kameleonten osynlig för fiender och att i den givna situationen ändra färg till just brunt och grönt (1984:42, 2002:130).

Att kameleontens pigmentförändringar alltid haft en kamouflerande funktion tycks enligt ny forskning vara felaktigt. Kameleontens pigmentförändringar hade troligen ursprungligen en kommunikativ funktion (bbc.co.uk). Detta exemplifierar problemet med Millikans ofta förenklade och självsäkra syn på funktioner. Kan man verkligen, men säkerhet fastslå en biologisk konstrukt *egentliga* funktion? Även om den biologiska delen av Millikans tänkande inte är i fokus för undersökningen kommer den här problematiken återkomma och fördjupas när det handlar om språk (detta bemöts särskilt i kap 6). Här är syftet enbart att exemplifiera hennes resonemang.

Millikan menar att det också finns beteendeproducerande mekanismer hos människor med *egentliga funktioner* som reagerar på omgivningen. Dessa mekanismer härleds enligt Millikan på ett betydligt mer komplicerat sätt och kan övergripande förstås som det *syfte* (purpose) som en individ har i en given situation (1984 kap.6, 2005:156,157). Det här tillhör dock Millikans mer invecklade och troligen föråldrade syn på hur psyket fungerar. Det är heller inte nödvändigt för undersökningen att fördjupa detta resonemang. Det vi kan ta med oss är att en mänskligt skapad konstrukt har en *härledd egentlig funktion* som utgår ifrån individens syfte med konstrukten.

Verktygsexemplet får här återkomma för att beskriva detta tydligare. En hammare fyller en särskild funktion med ett särskilt syfte och som gör den värd att kopiera och gör att den ”överlevt” som konstrukt. Något i stil med att den är en bra hjälp i att spika ner spikar eller krossa saker. Det är hammarens *direkta egentliga funktion* och den funktion vi normalt tänker på när vi pratar om hammare. Trots det kan en enskild användare införskaffa och bruka en hammare på ett sätt som strider mot den *direkt egentliga funktionen*. Användaren kan exempelvis utnyttja hammaren som dörrstopp eller bokstöd. Hammaren får då alltså en helt ny funktion, härledd från användarens intention och syfte med hammaren. Dessa två, det *direkta* syftet och det *härledda syftet* samexisterar ofta. Vi använder normalt en hammare som hammare (Millikan 1984:49).

På samma sätt samexisterar, enligt Millikan de två funktionerna i språket. Den bokstavliga meningen i ett uttryck, dess *direkta egentliga funktion* sammanfaller ofta med syftet som talaren har, den *härledda egentliga funktionen*. Ett uttryck eller ett ord används på ett sätt som stämmer överens med hur det brukar användas. Samtidigt är det vanligt att det sker brott mot den normala användningen. Millikan exemplifierar med metaforer, sarkastisk användning och bildliga uttryck. Alltså, gånger då ett uttryck inte används med sin ”normala” betydelse utan i en given situation, på ett annorlunda sätt (Millikan 2005:191). Men andra ord, där den *direkta egentliga funktionen* hos ett uttryck är en sak och där den *härledda egentliga funktionen* är en annan.

För att tydliggöra hur Millikan tänker sig detta och för att visa hur Millikans funktionsbegrepp utgör en mellanställning mellan å ena sidan den intentionella, situationella aspekten, å andra sidan den konventionella och normala aspekten av ett yttrandes betydelse följer ett kapitel om hur Millikans funktioner kan förstås inom talhandlingsteorin.

5 Egentlig funktion och talhandlingar

Syftet med det här kapitlet är att visa hur Millikan tänker sig att hennes funktionsbegrepp fungerar i ett språkligt sammanhang och hur man kan arbeta med ett funktionsbegrepp i språkliga diskussioner. När Millikan skriver om talhandlingar är det, på sätt och vis, det närmsta hon kommer den retoriska diskussion som jag vill föra senare. Därför är det viktigt att förstå och resonera kring hur hennes funktionsbegrepp fungerar i det här sammanhanget.

En skillnad i synen på talhandling kan göras mellan hur stor roll konventioner spelar hos en illokutionär talhandling och hur stor betydelse talarens intention har. En skiljelinjen brukar, enligt Millikan, dras mellan J.L Austins (1962) och P.F Strawson (1964) syn på illokutionära handlingar och där olika forskare tagit ställning för antingen den ena eller den andra.⁶

Nedan kommer dessa två ställningar redogöras. Sedan visas hur Millikan tänker sig att de förhåller sig till funktionsbegreppet.

⁶ Några exempel av dem Millikan räknar upp som Strawsons anhängare är Schiffer (*Meaning* 1972) Bach och Harnish (*Linguistic Communication and Speech Acts* 1979). Som exempel på Austins anhängare ges Warnock (*Some Types of Performative Utterance* 1973) och Searle (*Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language* 1989).

5.1 J.L Austin

Austin ser tre nivåer av meningsskapande hos talhandlingar. En *lokutionär*, en *illokutionär* och en *perlokutionär* nivå.

En *lokutionär handling* består av den nära mening som uttrycks med en viss innebörd och referens (Austin 1962:108). Förenklat kan man säga att de berör den mer textuella nivån av ett yttrande, alltså vad som faktiskt sägs.

En *illokutionär handling* förstås utifrån den konventionella kraft som den *lokutionära handlingarna* får. Exempelvis som varningar, beordringar, information, uppmaningar osv. Något som för Austin är ytterst konventionellt. ”We must notice that the illocutionary act is a conventional act: an act done as conforming to a convention” (Austin 1962:105).

Den *perlokutionära handlingen* består av det vi lyckas med genom att uttrycka något. Som exempelvis att övertyga, avskräcka, överraska osv. (1962:108).

En uppställning som Austin (1962:101) gör är särskilt intressant ur ett retorisk perspektiv.

Lokutionär handling (A)

- Han sa åt mig att ”skjuta henne” och menade verkligen skjuta med ”skjuta”.

Illokutionär handling (B)

- Han argumenterade (eller beordrade) mig att skjuta henne.

Perlokutionär handling (C)

- Han övertalade mig att skjuta henne.

Intresseområdet för en retorikvetenskap brukar ligga på den perlokutionära nivån. Som Jørgensen och Kock skriver:

Af de tre slags talehandlinger er det *perlokutionen* der umiddelbart angår retorikfaget, som jo traditionelt er defineret som læren om *persuasio*, dvs. hvordan man overtaler/overbeviser andre og opnår modtagernes tilslutning [...] (Jørgensen och Kock 2009:161).

När det gäller diskussionen om talhandlingar är det dock oftast den illokutionära handlingen som står i centrum och så även här. Kanske kommer undersökningen visa att den illokutionära handlingen är mer retoriskt intressant än vad Jørgensen och Kock tänker sig.

Innan vi går vidare till Strawsons kritik, kommer här några ytterligare aspekter och tydliggöranden av den illokutionära handlingar hos Austin.

- Illokutionära handlingar är konventionella, det är inte perlokutionära. (1962:120).
- Även icke verbala handlingar får sin illokutionära kraft genom att vara konventionella. Man kan exempelvis *varna* genom att hytta med en pinne. Handlingen känns igen som, och vinner sin kraft genom att vara en *varning* (1962:118,120).
- En illokutionär handling kan inte uppnås om inte medlen är konventionella (Austin 1962:118).

- En illokutionär handling har inte lyckats om den inte uppfattas. Du kan inte sägas ha *varnat* person A om inte A hört och uppfattat vad du sagt. (1962:115, 116).

5.2 P.F.Strawson och H.P. Grice

I *Intention and Convention in Speech Act* (1964) kritiserar Strawson den betydelse som konventioner spelar för Austins illokutionära handlingar. Där Austin börjar i sin förklaring av illokutionära handlingar stämmer det enligt Strawson att konventioner spelar roll. Det gäller exempelvis talhandlingar som verkställer giftemål, regler i spel, mötesöppningar, juridiska fastställanden, dommar, osv. (Strawson 1964:457). Millikan kallar den här typen av talhandlingar för kategori2 (K-2) handlingar⁷ (2005:139).

Vad Strawson kritierar Austin för är den stora gruppen talhandlingar som utförs i mer vardagliga situationer, som att varna, uppmana, informera, begära, vädja osv. Vad Millian kallar kategori1 (K-1) handlingar.

Att påstå att dessa (K-1) talhandlingar får sin illokutionära kraft genom konventioner är enligt Strawson att gå för långt.

[...] to suppose that there is always and necessarily a convention conformed to would be like supposing that there could be no love affair which did not proceed on lines laid down in the *Roman de la Rose* or that every dispute between men must follow the pattern specified in Touchstone's speech about countercheck quarrelsome and the lie direct (Strawson 1964:444).

Strawsons menar istället att förståelsen för intentioner ligger till grund för kraften hos illokutionära handlingar. Det är tack vare vår förmåga att förstå varandras intentioner som vi kan reagera och ge lämpliga responser på varandras yttranden.

Den teoretiska utgångspunkten för denna inställning hämtar Strawson från H. P Grice. I artikeln *Meaning* från 1957 fastslår Grice att påståendet att *A menade något med x*, är samma sak som att påstå att: "A uttered x with the intention of inducing a belief by means of recognition of this intention" (Grice 1957:384). Enligt Grice är det alltså genom förmedlandet av intentioner som meningen hos yttranden förstås. Genom att förstå talarens intention förstår publiken vilken reaktion som är lämplig.

Men nu blir det mer komplicerat. För det krävs också, menar Grice, att mottagaren av yttrandet förstår att det är meningen att yttrandets intention ska förmedlas och att också det i sin tur ska förstås av mottagaren. Strawson sammanfattar Grice teori på detta avancerade sätt:

S non-naturally means something by an utterance x if S intends (i1) to produce by uttering x a certain response (r) in an audience A and intends (i2) that A shall recognize

⁷ Det Austin kallar *performativer* (Austin 1962).

S's intention (i1) and intends (i3) that this recognition on the part of A of S's intention (i1) shall function as A's reason, or a part of his reason, for his response R (Strawson 1964:446).

Dessutom lägger Strawson till att "[...] S should have the further intention (i4) that A should recognize his intention (i2) (1964:446).

För Strawson blir alltså exempelvis en varning lyckad, genom att mottagaren uppfattar talarens intention (i1) att framkalla en viss respons (r) hos mottagaren, exempelvis att mottagare iakttar försiktighet. Det kräver dock att talaren har en vilja (i2) att den intentionen (i1) blir igenkänd av mottagaren. Och en vilja (i3) att igenkännandet är anledningen till den respons mottagaren ger. Samt en vilja (i4) att mottagaren känner igen talarens (i2) vilja att intentionen känns igen.

Det är en komplicerad modell, det erkänner också Strawson (1964:446). Men huvudpoängen är att den stora gruppen av illokutionära handlingar (K-1), som att varna, övertyga, påstå, vädja osv. ska lyckas, krävs det att denna intentionshierarki fångas av mottagaren (1964:450).

Konventioner är underordnade för Strawson. Även om talaren explicit uttrycker "det här var en varning" så är det bara ett sätt att försäkra att mottagaren uppfattar intentionen på rätt sätt. Uttrycket är en del i den totala handlingen att varna (Strawson 1964:451).

Det är intentionen som gör att vi exempelvis kan skilja mellan en begäran (request) och en vädjan (entreat). När någon exempelvis uttrycker "stanna kvar här!" följs det av en särskild vilja om hur det ska uppfattas. En vädjan förmedlar inte bara en intention om vilken respons mottagaren bör svara med, utan förmedlar också en attityd från talaren som integreras i intentionen (1964:455).

5.3 R.G. Millikan

Millikan poängterar att för Austin tycks K-1 handlingar närmast fungera som benämningar för möjliga drag i ett spel, drag som definieras av deras konventionella resultat. Medan för Strawson är dessa benämningar snarare etiketter på talarens intention. Två positioner som kan tyckas vara oförenliga eftersom en talares intention knappast är samma sak som en konvention. Ändå menar Millikan att båda, på sina egna sätt har rätt (2005:151). Detta eftersom talhandlingar enligt henne borde definieras ifrån talhandlingens *syfte* (purpose) och ett syfte kan förstås både genom intention och genom handlingens egna konventionella uppgift (2005:145). Det som sedan grupperar K-1 handlingar och dess syften i kategorier som varningar, uppmaningar, frågor, önskningar osv. är deras funktion (2005:156).

För att förklara vad Millikan menar med att både intention och konvention spelar roll i förståelsen av talhandlingar kan man utgå ifrån Millikans mening att språkliga konstrukter både uttrycks av enskilda talare och utvecklas i en storst mellanmänsklig evolutionär process.

Som tidigare nämnts kan funktionen hos en mänskligt skapad konstrukt lokaliseras utifrån intentionen hos skaparen eller designern⁸. Men samtidigt har talhandlingarna, precis som hos andra produkter överlevt tack vare deras funktioner och de har precis som andra konstrukter reproducerats från generation till generation, från talare till talare.

The evolutionary mechanism at work here is parallel to that which tailors the species-specific song of a bird and the built-in response of its conspecifics to fit one another, or tailors the nipple of the mother and the mouth of her infant to fit one another, but with learning standing in for natural selection (Millikan 2005:157).

Hennes poäng är att vi kollektivt, i relation med varandra, lär oss hur man talar. Men vi lär oss också att reagera på ett lämpligt och passande sätt. Detta kräver att det finns en sorts norm för hur ett visst yttrande och ett visst reagerande hänger samman. Den här typen av funktioner som kräver en motreaktion kallar Millikan för *kooperativa*.⁹ För att det ska vara möjligt att exempelvis uppmana någon om något, måste uppmaningar lyckas och fylla sin kooperativa funktion vid ett tillräckligt högt antal tillfällen för att vi ska kunna förstå syftet med uppmaningar. På samma sätt behöver påståenden, vars *egentliga funktion* kanske kan sägas vara att framkalla en uppfattning eller tro hos lyssnaren, vara sanna tillräckligt många gånger för att det ska vara lönt att tro på vad andra säger. Som Millikan påpekar, om talare skulle misslyckas med att tala sanning för ofta, skulle det antagligen inte alls gå att lära sig språk (2005:157).

På så sätt menar Millikan att både Austin och Strawson har rätt. Austin har rätt i att performativa K-1 handlingar är konventionella och bör definieras av deras konventionella resultat eftersom att skapa dessa konventionella resultat är deras *egentliga funktion*. Strawson har rätt eftersom talhandlingar utan explicita performativ måste klassificeras utifrån intention.

Some are K-1 acts because of the speaker's purpose, some because of the purpose of the language form used¹⁰, and most, perhaps, for both reasons, since these two purposes are likely to match. [...] If a K-1 act is defined primarily by its purpose, then the dog asking to go out at door does indeed perform a K-1 act of requesting, as does the person gesturing in a nonconventional but polite manner for you to open the door, the person who says 'Please open the door', and the person who says 'I request that you open the

⁸ För mer om detta, se kap.4, "Den *egentliga funktionen hos Millikan*".

⁹ Vi kan utgå ifrån att retoriska funktioner alltid är kooperativa i någon bemärkelse. Se kap 10.1.

¹⁰ Millikan använder ibland begreppet memetisk (memetic) för att beskriva den språkliga formens syfte (2005:191).

door'. All are behaving in ways that have as their purpose to get you to open the door [...] in each of these cases the proper function of the act is, more specifically, a 'cooperative proper function' (Millikan 2005:158).

Jørgensen och Kock (2009) gör en viktig poäng angående talhandlingars relation till retorikämnet. För Austin har den illokutionära handlingen lyckats om talaren når fram med sitt budskap. Om exempelvis person A, under en middag, ber person B att skicka saltet, så räcker det med att B uppfattar yttrandet som en begäran för att talhandlingen ska lyckas. Talhandlingen lyckas oavsett om B skickar saltet eller inte. Det här menar Jørgensen och Kock är ett annat perspektiv än ett retoriskt eftersom retorik handlar om att uppnå effekt.

Hvad angår retorisk kvalitet, kan den ganske vist ikke uden videre måles i overtalelseseffekt, men den perlokutionære effekt vil ikke desto mindre altid være relevant for vurderinger, og retorikeren vil ikke uden videre kalde diskurs vellykket blot fordi modtageren har forstået hensigten (Jørgensen och Kock 2009:161).

Eftersom talhandlingsteorier, i synnerhet hos Austin, oftast är upptagna med den illokutionära handlingen, och inte med effekten, tycks Jørgensen och Kock mena att teorierna inte fullt ut är kompatibla med retoriken. Men med ett en syn på talhandlingar där funktionen hos dem står i centrum, borde kompatibiliteten öka. Det är genom att studera den illokutionära nivån som vi kan få förståelse av vilken funktionen i yttrandet är. Normativt och deskriptivt. Det är bara genom den förståelsen vi sedan kan fastslå huruvida talhandlingen var lyckad eller inte och huruvida den var övertygande. Steg ett borde vara att ta reda på vad ett yttrande kan ha eller har haft för syfte, steg två är att avgöra om yttrandet lyckades.

Efter den här genomgången av Millikans funktionsbegrepp är det nu alltså intressant att se huruvida de går att transponera begreppen till retorikämnet. Men innan det är möjligt behöver det göras vissa justeringar i begreppen. Detta eftersom begreppen i sin nuvarande form får stora problem i mötet med Jaques Derrida.

6 J.Derrida

Även om Millikans funktionsbegrepp är tekniskt, är det samtidigt lockande enkelt. Ett ord har en *direkt egentlig funktion* som är relativt stabil och ärvs från en användare till en annan. I en situation får dock ordet också en *härledd funktion* som antingen stämmer överens eller bryter mot den direkta funktionen.

Den här tanken innehåller dock en mängd problem. Särskilt i relation till artikeln *Signatur, händelse, kontext*, som bygger på Jaques Derridas anförande vid en konferens 1971 på temat kommunikation. Inledningsvis inriktad på främst skriven text, förklarar Derrida att det är omöjligt att helt fastslå vad som utgör en kontext, alltså att "[...] en bestämning av en kontext

aldrig kan vara säker eller mättad” (Derrida 2000:113). Därför är det också omöjligt, menar han, att säkert fastslå meningen hos en text med hjälp av eller genom en inplacering i någon slags kontext.

Om skrivna tecken, kan vi enligt Derrida utgå ifrån att de finns kvar och fortsätter fungera även efter själva skrivandet av dem. En text går ju att läsa också efter att exempelvis författaren har dött, något som skiljer text från exempelvis tal. Det betyder att texten kan lämna den kontext i vilket den var skriven. Texten är läsbar även i en kontext, annorlunda än den som författaren befann sig i. Texten kan ”[...] alltid lyftas ut ur det sammanhang inom vilket den ges eller är fången utan att den därför förlorar alla sina funktionsmöjligheter [...]” (Derrida 2000:122).

Samtidigt, kanske paradoxalt, bestämmer kontexten hur vi ska tolka texten. Derrida inleder exempelvis sitt anförande med att betrakta det mångtydiga ordet *kommunikation* och menar att: ”Det tycks självklart att det fält av tvetydigheter som hör till ordet ’kommunikation’ i hög grad låter sig begränsas av det som man kallar en *kontext* [...]” (2000:112). Kontexten som Derrida och åhörarna befinner sig i under konferensen påverkar alltså på vilket sätt ordet *kommunikation* förstås.

Men kan man, frågar sig Derrida, någonsin *mätta* en kontext? Kan man veta så pass mycket att man kan *mätta* bestämdheten av kontexten, så att man i sin tur kan fastslå en texts ursprungliga mening? Svaret på den frågan, är enligt Derrida, nej. Skrivna tecken har istället förmågan att kunna lämna en kontext och få en ny betydelse i en annan kontext. Det är det som gör dem möjliga att använda och förstå. Inte att ett tecken skulle ha någon bestämd, fastslagen och stabil betydelse. Ta bara det faktum att ett yttrande eller tecken kan bli citerat. Genom att tecken blir citerade kan det ”[...] bryta med varje given kontext och på ett fullkomligt omätligt sätt i det oändliga skapa nya kontexter” (2000: 126). Men som Derrida också påpekar: ”Detta innebär inte att märket är giltigt bortom varje kontext, utan tvärtom att det enda som finns är kontexter utan någon absolut, central förankring.” (2000: 126). Dubbelspelet och dubbleringen hos tecken, som Derrida uttrycker det, är det som gör att de kan fungera.

Det betyder i förlängningen att Millikans funktionsbegrepp är problematiska. Ett uttryck kan inte ha en *direkt egentlig funktion* som är fristående eller oberoende från en kontext. Det finns ingen grundläggande, korrekt, överenskommen, användning och syfte med ett visst uttryck. Uttryckets mening bestäms av kontexten, en kontext som för det skrivna ordet

dessutom kan förändras. Med andra ord: "[...] det semantiska värdet hos *egentlig betydelse* tycks mer problematiskt än någonsin förr [...]" (2000:112).

Men inte heller *härledd egentlig funktion* håller helt, eftersom en texts kontext och dess intention inte kan bevaras, eller fastställas.

Trots det menar jag att Millikans funktionsbegrepp går att rädda, om vi luckrar upp det något. Vi kan ju trots allt urskilja ett uttrycks "normala" eller traditionella betydelse utifrån den erfarenhet vi har av hur ett uttryck brukar användas. Vi kan prata om ett teckens betydelse, inte kontextlöst, men separerat från en enskild situation och en enskild avsändare.

Det här skulle vi kunna kalla för *direkt egentlig funktion*. Den är fortfarande situerad och betingad i den kontext ur och från vilket den studeras. Men den betraktas ur ett perspektiv där funktionen inte förstås i en given situation. En ordbok skrivs och läses exempelvis i en kontext och med vissa syften osv. Trots det förklaras och definieras orden utan att de sätts in i en given situation. Författarna till ordboken försöker ge en bild av ordens *direkta egentliga funktioner*. Ofta har orden fler sådana.

Det är genom förmågan att resonera kring flera möjliga direkta funktioner, som ett yttrande (även ljudinspelat) går att begripa även efter författarens död. Ett yttrande av Aristoteles som läses av en läsare förstås utifrån de tidigare erfarenheter läsaren har av innehållet i uttrycket och erfarenheten av möjlig mening ett sådant uttryck kan ha. Men det innebär å andra sidan inte att vår erfarenhet av ett uttryck stämmer överens med vad avsändaren hade tänkt i en given kontext.

Trots att vår kunskap om kontexten, som Derrida visat, förblir omättad, så räcker ändå kunskapen för att man ska kunna dra slutsatser och välja vilket av de möjliga tolkningsalternativen av exempelvis Aristoteles uttryck som är de rimligaste. Det är i valet av denna rimliga tolkning som vi lokaliserar den *härledda egentliga funktionen*. Härledd från *tolkningen* av textens mening, utifrån vad läsaren känner till om Aristoteles kontext, situation och intention.

7 Retorisk funktion

Även om det visat sig problematiskt att utifrån en retorisk tradition acceptera många av de språkfilosofiska antaganden som Millikan gör, kommer det här kapitlet ändå undersöka om det är möjligt att inspireras av hennes funktionsdefinitioner efter den omformning som gjorts av dem ovan. I det här kapitlet kommer begreppet *retorisk funktion* och *retorisk egentlig funktion* att definieras. I nästkommande kapitel kommer undersökningen att i ljuset av

funktionsbegreppets användning inom några retoriskt intressanta fält (i synnerhet *retorisk situation* och *retorisk genre*) försöka se huruvida definitionen är hållbar, huruvida den tillför något och vilka problem som uppstår eller förblir olösta.

Följande text, menar jag, är att betrakta som ett experiment. Det är ett möjligt sätt att närma sig begreppet *retorisk funktion*, snarare än en summa eller en konstruktion sammanslagen av flera retorik–teoretikers funktionsanvändning. Samtidigt strävar jag naturligtvis efter att spegla funktionsbegreppet hos teoretikerna jag tar upp på ett rättvist sätt.

7.1 Vad som gör en retorisk funktion *egentlig*

Innan undersökningen definierar vad som gör en egentlig funktion *retorisk* är det nödvändigt att rama in vad för typ av funktion det är vi pratar om. Det skulle vara praktiskt att utreda båda dessa frågor samtidigt, men det skulle leda till en mycket krånglig text. Jag kan ändå kort föregripa undersökningen och förklara att jag bedömer att *en funktion är retorisk om funktionen avser att övertyga*. Att förstå en funktion som retorisk är med andra ord att förstå den som persuasiv. Men en fördjupning av det resonemanget får vänta till nästa kapitel. Här kommer jag istället visa hur en *retorisk egentlig funktion* förhåller sig till andra retoriska funktioner, dels i en hierarki sinsemellan och dels i ett sorts kedjeförhållande.

7.1.1 Skillnaden mellan *funktion* och *egentlig funktion*

Precis som många tänkare inom det biologiska fältet pekar på kan ett objekt ha flera parallella funktioner på olika nivåer och av olika vikt (se Ariew och Perlman 2002:1, Boorse 2002:71, Hardcastle 2002:144). Men det är stor skillnad mellan påståendena ”*X har funktionen Y*” och ”*X:s funktion är Y*”. För Ariew och Perlman, har som jag tidigare nämnt, hjärtat en funktion att indikera hälsostatus till en läkare, men det kan knappast sägas vara ”hjärtats funktion”. Hjärtats funktion är att pumpa blod i kroppen. Det är den här funktionen som förklarar *varför* hjärtat finns. Den *egentliga funktionen* som Millikan uttrycker det.

På samma sätt tycks det vara möjligt att resonera vad gäller retoriska funktioner. I *The Functions of Presidential Campaigning* (2002) räknar Bruce E. Gronbeck upp ett flertal funktioner som en amerikansk presidentvalskampanj fyller.¹¹ I artikeln visar han att:

Presidential elections serve a wide variety of practical, social, and idiosyncratic functions, ultimately affecting the culture’s routines, distributions of resources, and even conceptions of itself (Gronbeck 2002:411).

¹¹ Även om Gronbeck inte använder begreppet *retoriska funktioner* så är det tydligt att det ofta handlar om det, åtminstone i enlighet med den definition jag föreslår senare.

Exempel på funktioner hos presidentvalskampanjer är att de tvingar fram vallöften av kandidaterna, att de tvingar kandidaterna att lyssna på folket och att kampanjen grundar en legitimitet för den vinnande kandidaten mm. (Gronbeck 2002). Utan tvekan kan man kalla många av dessa för *retoriska funktioner*. Men det blir absurt att påstå att en valkampanjs *retoriska egentliga funktion* är att tvinga fram vallöften eller få politiker att lyssna på folket. Den *retoriska egentliga funktionen* hos en presidentvalskampanj borde snarare vara att övertyga folket om att rösta, i allmänhet, eller på ett särskilt parti. Det är detta som förklarar *varför* presidentvalskampanjer existerar. Något som också Gronbeck tycks hålla med om.

No matter what the demographic or communicative variables involved, a primary function of campaigning is that of stirring previous voters, crossover voters, and nonvoters on the Tuesday of an election (Gronbeck 2002:412).

Detta utesluter dock inte att det kan finnas flera *retoriska egentliga funktioner*,¹² eller att de övriga funktionerna skulle vara mindre viktiga. Det betyder bara att den här funktionen ger svar på *varför*-frågan på ett tydligt sätt. Begreppet *egentlig* skiljer ut en viss typ av funktion från andra parallella funktioner vilket åtminstone ger oss ett konkretare begrepp.

7.1.2 Egentliga funktioners hierarki

En retorisk egentlig funktion avgränsar en viss typ av funktion från andra parallella funktioner. Men "egentligbegreppet" avgör inte på vilken hierarkisk nivå funktionen befinner sig. Det avgör analytikern liksom vilken konstrukt som studeras. Att det finns en sådan hierarki tydliggör exempelvis Vigsø. Redan i en analys av en kort insändare visar han att:

[...] även om en text kan sägas ha en övergripande retorisk funktion (tillhöra en av retorikens tre klassiska genrer), kan olika delar av texten ha andra funktioner än texten som helhet (Vigsø 2010:220).

Det Vigsø kallar 'övergripande retoriska funktionen', skulle alltså kunna motsvara texten–som–helhets *egentliga retoriska funktion*. Men samtidigt bär varje enskilt textstycke en egen *retorisk egentlig funktion* som besvarar *varför* just det textstycket är där. Något som alltså inte behöver stämma överens med helhetens funktion, även om vi kanske kan anta att så ofta är fallet. Vad som utgör den egentliga funktionen beror helt enkelt på vad man studerar och vad som är meningsfullt att ringa in som konstrukt i relation till retorisk funktion.

¹² Det går exempelvis att hävda att en valkampanj bedrivs med den *retoriska egentliga funktionen* att inbilla befolkningen att de är dem som bestämmer, eller kanske för att mot omvärlden upprätthålla skenet av att landet är en demokrati eller något liknande. För sådana här komplicerade fenomen är vad som utgör den *retoriska egentliga funktionen* öppen för diskussion.

7.1.3 Egentliga funktioners plats i kedjan

Det finns dock ett ytterligare sätt att avgränsa *retorisk egentlig funktion* från andra *retoriska funktioner*. Det handlar om närhet och avstånd. Ett hjärta (för att återgå till den analogin) har som nämnt funktionen att pumpa blod i kroppen. Men som Millikan (1984:35) poängterar får blodpumpandet syre att transporteras i kroppen, vilket leder till att blodet syresätts, hjärncellerna får syre, vi kan tänka klart vilket i sin tur får oss att kunna handla och prata osv. Varför säger vi då inte att hjärtats funktion är att få oss att kunna prata?

Something like "explanatory proximity" seems to be involved here. In order of explanation, the heart pumps blood first and only therefore can do other things; the lungs do not help pump blood first but first supply the blood with oxygen (Millikan 1984:36).

Låt säga att en politiker håller ett tal under en valkampanj. Politikern framför sina åsikter och argumenterar efter bästa förmåga. Talet i sin helhet syftar till att övertyga publiken om att rösta på politikerns parti. Detta för att partiet ska kunna bli en del i en regering, vilket i sin tur möjliggör att partiet kan driva igenom sina frågor. Något som i sin tur ska påverka samhällsutvecklingen i någon riktning, vilket i sin tur (enligt politikerns vision) ska göra världen till en bättre plats. Men att påstå att talets *egentliga retoriska funktion* är att göra världen till en bättre plats blir alldeles för avlägset och dessutom stannar kedjan inte nödvändigtvis där.

Men det går också att tänka sig att funktioner lokaliseras för tidigt i kedjan. Kjeldsen (2008) beskriver exempelvis funktioner som är särskilt relevanta för visuella uttryck. Bilder, menar han, får oss att på ett annat, mer direkt sätt än text, uppleva det som representeras.

[...] Genom sådana (re)presentationer som för betraktaren föreställer eller liknar något fyller ikoniska tecken flera retoriska funktioner. Den mest använda är sannolikt den emotionella funktionen (Kjeldsen 2008:11).

Det är sant att bilder kan ha funktionen att väcka känslor. Exempelvis kan en valaffisch ha funktionen att väcka avsky eller medkänsla osv. Men att påstå att en enskild valaffischs retoriska *egentliga funktion* är att väcka medkänsla, att *valaffischens funktion* är att väcka medkänsla, räcker inte riktigt. Känslöväckandet måste sättas i relation till den uppgift valaffischen som helhet har, alltså till valaffischens syfte att övertyga väljaren att rösta på ett särskilt parti. Med andra ord, hur framkallandet av medkänsla bidrar till affischens uppgift att vinna väljare. En valaffisch har den *retoriska egentliga funktionen* att vinna röster till ett parti, inte att väcka känslor. Känslöväckandet är en länk som föregår röstvinnandet, *ett medel* för att övertyga. Det är i den här relationen som valaffischens känslöväckande blir intressant.

Det är å andra sidan möjligt att påstå att en särskild valaffisch enbart har funktionen att väcka känslor, att den inte alls syftar till att vinna röster. I så fall blir det mer problematiskt. Men med ett sådant påstående menar man att valaffischen fyllt sin funktion om publiken enbart upplever de önskade känslorna och alltså aldrig röstar på partiet i något framtida val. Kanske ska en sådan affisch istället förstås som en del i en opinionsbildning, eller någon form av sakpolitisk kampanj. För den blir åtminstone genremässigt svår att förstå som valaffisch. Den tycks vara ett svar på ett annat *socialt motiv* än vad en valaffisch normalt är.¹³

Millikan erkänner att hennes förklaring var i kedjan *egentlig* befinner sig är lite vag (1984:37) och det beror nog på att hon behöver förhålla sina definitioner till så många områden samtidigt. Därför vill jag själv föreslå vad som bör utgöra den *retoriska egentliga funktionen* placering i en sådan här kedja av funktioner.

Mitt förslag är att begränsningen bör göras till den uppgift man kan anse att en konstrukt funktion har. Med uppgift menas det som en funktion kan lyckas, eller misslyckas med. Politikerns tal har lyckats om talet övertygar sin publik att gå och rösta på politikerns parti. Då har talet lyckats även om detta inte räcker för att partiet ska få en plats i regeringen (P gör kanske andra dåliga framträdanden). Talets funktion kan bara anses ha uppgiften att övertyga den publik som talet är ämnat att nå ut till.

Talets retoriska egentliga funktion är alltså att övertyga publiken om att gå och rösta på partiet. För varje enskild person som övertygas, lyckas den funktionen. För varje enskild person som inte övertygas, misslyckas funktionen. Jag vill också påstå att talet lyckas med sin funktion om publiken övertygas av talet, men sedan, på grund av någon särskild anledning ändrar sig. Det har att göra med att talets uppgift enbart kan omfatta att övertyga publiken om att rösta på partiet, inte att se till så att de sedan går och gör det. Detta kan möjligen tyckas strida mot retorikens tanke om att få publiken att handla (*movere*). Men talet ska i sin tur ses som en del i hela den gärning som talarens valkampanj utgör. Talarens valkampanjs retoriska egentliga funktion misslyckas om den önskade delen av befolkningen faktiskt inte går och röstar på partiet.¹⁴

¹³ För mer om genre och *socialt motiv* se kap.9.

¹⁴ För att förklara principen: Låt säga att jag ska till jobbet på morgonen och behöver åka först buss och sedan tåg. Bussen och tåget har då funktionen att transportera mig till jobbet i tid. Då är det nog rimligt att påstå att bussen fyllt sin funktion, även om tåget är försenat. Bussens uppgift omfattar bara resan till stationen. Däremot misslyckas både tåget och min resplan med sina uppgifter.

Vidare kan ett enskilt argument i talet vara lyckat om just det argumentet biter på publiken. Då lyckas argumentets retoriska egentliga funktion, även om inte talet i sin helhet övertygar sin publik. På samma sätt kan en valaffisch visserligen lyckas väcka känslor, men då är det bara motivet eller en del av motivet som har lyckats. Inte affischen i sig. För affischens uppgift är precis som det politiska talet att övertyga folk att rösta på ett visst parti.

7.2 Vad som gör en egentlig funktion *retorisk*

Vad innebär det då att en funktion är just retorisk? För att besvara det kan vi i ett första steg utgå ifrån att retorik, åtminstone i en neoaristotelisk tradition har med övertygande att göra (se t.ex: Kjelsen 2008a:13; Vigsø 2010a:217; Kjørup 2009; Rosengren 2008:82, Bitzer 199:219; Perelman 2004). Följaktligen bör en retorisk funktion, som tidigare nämnt, på något sätt vara kopplad till övertygande. Därför vill jag hävda följande:

En språklig konstrukt som har syftet att övertyga någon, har en retorisk funktion. Dess funktion är att uppnå övertygelse. Övertygar inte den retoriska funktionen, har den misslyckats.

Innan undersökningen fortsätter behöver begreppet *övertyga* problematiseras något. Genom att hävda att en retorisk funktion syftar till att övertyga kommer en del relevanta funktioner att exkluderas. Funktioner som kanske inte direkt ämnar övertyga men som indirekt bidrar till övertygandet. Ett exempel på det har redan nämnts i kap 7.1.3, om valaffischer. Att väcka känslor är inte en *retorisk funktion* enligt den här definitionen. Den känslöväckande funktionen blir bara retorisk när det sätt i relation till hur den övertygar. Känslöskapandet är ett *medel* för att övertyga. Den här utgångspunkten är dock inte självklar utan går att diskutera. Ett alternativ är att istället prata om *påverkan*, alltså att en *retorisk funktion* syftar till att *påverka* publiken. Fördelen med en sådan definition är att den är mindre snäv, men då uppkommer istället problemet att avgränsa *retoriska funktioner* mot andra typer av funktioner, som exempelvis sociala och psykologiska. Ett samtal med en vän har en *påverkan* på mig men här är det nog mer intressant att resonera över den sociala påverkan, den *sociala funktion* som samtalet fyller, snarare än den retoriska. Musik påverkar mig och får mig att känna (även om musiken är instrumental). Men talar vi om musikstyckets *retoriska funktion* förpassar vi troligen retoriken till att handla om stil och form. Musiken fyller en emotionell, psykologisk och musikalisk funktion snarare än en retorisk. Det underlättar om vi kan avfärda instrumental

musik från retoriken just därför att den inte övertygar om något (annat än att vi bör köpa skivor, eller om musiken tillhör ett större retoriskt sammanhang¹⁵ etc.).

Kanske finns det sätt att avgränsa retoriska funktioner mot andra typer av funktioner även att man använder begreppet *påverka*. Det är inte uteslutet. Men för att den här undersökningen fortsatt ska kunna vara konsekvens och åtminstone tydligt resonera kring typiska retoriska frågeställningar så väljer undersökningen att fortsatt utgå ifrån att en retorisk funktion *övertygar*. Men detta bör förstås på ett brett sätt. Man kan i ett samtal övertyga om att man är en bra vän. Man kan övertyga en publik om att de åsikter som publiken redan har är rätt. Man kan bedriva en inre argumentation med sig själv. Man kan övertyga sin publik om hur verkligheten är beskaffad och nästan allt en talare uttrycker kan kanske sättas i relation till talarens önskan att övertyga om sitt goda ethos. (Ytterligare problematisering av begreppet *övertyga* under kap. 10:2).

Som nämnt är det inte hos alla språkliga konstrukter som ett retoriskt perspektiv är intressant. För som Lisa Storm Villadsen förklarar rörande en liknande frågeställning inom retorisk kritik:

Retorisk kritik er en samlebetegnelse for forskellige tilgange til tekstforståelse, der alle tager udgangspunkt i en retorisk opfattelse af teksten. Der er alltså ikke én bestemt teori eller metode, der kan siges at gøre en tekstanalyse retorisk frem for eksempel historisk, sociologisk eller litterær, trærtimod er feltet præget af teoretisk pluralisme.

Den retoriske kritik kendes på, at kritikeren vil komme til en forståelse af, hvordan denne retoriske kvalitet udfolder sig [...] (Villadsen 2002:7).

Detta borde också vara utgångspunkten i en analys av retoriska funktioner. En analys av en retorisk funktion utgår ifrån att analytikern lokaliserar en funktion i yttrandet som analytikern menar strävar efter övertygande och som det är meningsfullt att studera utifrån den utgångspunkten.

7.3 Direkt och härledd retorisk egentlig funktion

Ett viktigt spørsmål som funktionalister kämpar med är om hur man förankrar funktionen hos ett objekt, alltså med vilken teoretisk utgångspunkt man fastslår att ett objekt har en viss funktion. Millikan är en av dem som har en evolutionistisk utgångspunkt. Den för hon sedan över från biologi till språk analogt. Som hon visar i sitt resonemang om talhandlingar finns en sorts evolutionär, reproducerad konventionell funktion hos talhandlingar, den direkta egentliga funktionen. Den existerar parallellt med den intentionella härledda egentliga

¹⁵ I filmer används ofta bakgrundsmusik för att förstärka tal och sjungna texter förstärks av melodin de sjungs i. Men det är bara genom sådana typer av kopplingar som musiken fyller en *retorisk funktion*.

funktionen. Den här åtskillnaden är svår att försvara efter att betraktat Derridas resonemang. Däremot kan vi dela upp betydelsen i ett uttrycks traditionella och situationella funktion. På så sätt kan både Millikan och Derrida få rätt. Därför föreslår jag att:

En konstruktens egentliga funktion bör betraktas som retorisk i relation till hur funktionen används: (1) traditionellt och/eller (2) situationellt, i syfte att övertyga.

En funktion kan alltså vara retorisk och egentlig på två sätt. En funktion i enlighet med (1) kommer vidare att kallas *direkt egentlig retorisk funktion* (DER-funktion). Det är en variant av *egentlig retorisk funktion* som utgår ifrån uppfattningen om ett ”normalt” eller ”vanligt” (och konventionellt) sätt att använda en konstrukt från ett induktivt förhållningssätt. Exempelvis har ett argument en DER-funktion att övertyga om en tes giltighet. I ett yttrande som ”det regnar ute” ska DER-funktion förstås vara att uttrycka just att ”det regnar ute” och inget annat.

En funktion i enlighet med (2) kommer att kallas *härledd egentlig retorisk funktion* (HER-funktion). Den här varianten utgår istället från intentionen, motivet, uppsåtet, intresset och konventioner osv. hos talaren i den situation talaren befinner sig i. Alltså ett mer hermeneutiskt förhållningssätt. Om solen skiner ute och A uttrycker ”det regnar ute” är det lämpligt att uppfatta uttrycket som exempelvis sarkasm.

Vad Derrida visar är att vi inte kan utesluta ett viss mått av konventionalitet från någon av dessa kategorier. ”Det regnar ute” betyder konventionellt att det sker en specifik typ av nederbörd. Men sarkasm är också en konventionell handling vi förstår just därför att vi känner igen den och meningen får en specifik innebörd. Båda dessa är exempelvis textuellt överförbara från en situation till en annan. Trots det kan vi skilja på en traditionell användning och en mer situationsbunden. Den sarkastiska varianten av ”det regnar ute” hade väl knappast varit effektiv om den inte relaterade till en annan, ”normalare” användning av uttrycket.

För att låna ett exempel av Millikan. En bergsklättrare som nyligen bestigit ett högt berg uttrycker: ”Jag erkänner att jag var jättetrött mot slutet av klättringen”. Till en början kan yttrandet framstå som ett erkännande av en svaghet hos klättraren. Klättraren erkänner att han var trött och att klättringen inte var en lätt match för honom. Samtidigt kan man tolka yttrandet som ett försök av klättraren att vinna beundran för sin tapperhet (Millikan 2005:161). Yttrandet är alltså utformat som ett svaghetserkännande, men har snarare till uppgift att stärka klättrarens tapperhetsstatus.

Det går här alltså att separera yttrandets funktion i två kategorier. Den mer traditionella betydelsen, DER-funktionen. Alltså att klättraren erkänner en svaghet. Samt den funktion

som är kopplad till den intention talaren hade med yttrandet, HER-funktionen. Att vinna beundran för sin tapperhet.

Exemplet visar att i tolkandet av *retorisk egentlig funktion* finns en liknande dubbelhet som hos funktionsbegreppet kopplat till verktyg. En hammare har en traditionell användning, i stil med att slå i spikar (vilket den kanske också oftast används till), men den kan likaväl användas som bokstöd eller dörrstopp. När vi betraktar bokstödshammaren i bokhyllan kan vi förstå och konstruera två egentliga funktioner samtidigt i föremålet. På samma sätt som ett yttrande av en bergsklättrare kan förstås eftersträva stolthet och ödmjukhet samtidigt. En rimlig antagelse är dock som tidigare nämnt att ett yttrandes traditionella och situationella användningen ofta hänger samman och används i symbios.

Men det är också möjligt att en konstrukt består av bara det ena eller det andra. Låt säga att ett gift par har delat upp sysslorna i hemmet så att A alltid ansvarar för dammsugningen medan B ansvarar för diskningen. På senare tid har dock A börjat dammsuga slarvigt och det blir inte bättre av upprepade klagomål från B. En dag vid lunchtid upptäcker A att hans tallrik är diskad på ett mycket slarvigt sätt. Så slarvigt att det uppenbart varit en medveten handling. A inser omedelbart att B diskat tallriken slarvigt i en protestakt.

Normalt, traditionellt (och konventionellt) så har en odiskad tallrik, i sig, ingen retorisk funktion. Den innehåller normalt inget budskap och den utgör inget medel för att övertyga. Den har ingen DER-funktion. Men i just det här fallet får tallriken ett sorts improviserat budskap.¹⁶ A uppfattar tallriken som protestakt (konventionellt) och funderar samtidigt över intentionen och uppsåtet B har. A försöker lokalisera tallrikens HER-funktion och förstår det som ett sätt att övertyga A om att dammsuga bättre. A kan nu välja att skärpa sig, varpå HER-funktionen lyckas (eller exempelvis upphöra att dammsuga helt i protest).

Exemplet med tallriken visar hur viktig det är att förstå en HER-funktion i relation till en situation. I teorin skulle det kunna vara första gången någonsin som en odiskad tallrik kommunicerar den här typen av budskap. Men hur förenlig är då den här funktionsdefinitionen med teorier om retorisk situation?

¹⁶ Millikan ger ett liknande exempel där en person i en familj hänger sin hatt på hatthyllan i hallen för att visa de andra familjemedlemmarna att personen är hemma. Hatten utgör enligt Millikan både ett naturligt och improviserat tecken (improvised sign) på att hon är hemma (Millikan 1984:121).

8 Härledd funktion och retorisk situation

En av de mest betydelsefulla teoretikerna i det här området är Lloyd F. Bitzer som 1968 i artikeln *The Rhetorical Situation* introducerar tanken att en retorisk situation består av *problem, publik och retoriska villkor*¹⁷. Det är en teori som har haft stor inverkan på den retoriska forskningen och att den är funktionsfokuserad är tydligt. I artikeln *Functional Communication* (1980) fastslår Bitzer exempelvis att ”The situational view of rhetoric takes as its starting point the observable fact that human beings interact functionally with their environment” (Bitzer 1980:21).

Inledningsvis är synen hos Bitzer lätt att sammanfoga med funktionsbegreppet som det definierats tidigare i undersökningen. Den intention talaren har, eller som Bitzer uttrycker det, det *intresse* som talaren har (1980:28), är att lösa ett problem med en kommunikativ respons. En rimlig tolkning av Bitzer är alltså att en retorisk funktion syftar till att lösa ett problem. ”[...] discourse is rhetorical insofar as it functions (or seeks to function) as a fitting response to a situation which needs and invites it [...]” (Bitzer 1999:220).

Men för Bitzer tycks också funktioner vara onödiga om de inte löser ett problem. Faktum är att han menar att: ”In the absence of exigences rhetorical communication would be unnecessary” (1980:26).

Ett klassiskt exempel som Bitzer ger är följande: På avstånd ser vi en blind och döv bekant som är ute och går. Vad den bekanta inte märkt är utgrävningen i trottoaren framför honom och den bekanta är på väg rakt mot det djupa hålet.

[...] This is the factual condition, consisting of objects and relations immediately perceived, plus other assumed and inferred facts. [...] We fear for the man's safety and do not want to see him injured. The condition plus the related interest comprise the exigence, which we will modify if we can [...]" (1980:28,29).

Lösningen är att vi ropar och snabbt informerar och instruerar en person (publiken) i närheten av mannen att ingripa. Något som personen också gör. Detta leder till att ”Both the exigence, which has been modified perfectly, and the rhetorical situation cease to exist” (1980:29).

Ett yttrandes retoriska funktion är alltså, enligt Bitzer, att lösa problemet som består av en kombination av *de faktiska förhållandena* och *talarens intresse*. Att en *härledd retorisk egentlig funktion* är härledd från ett intresse, eller analytikerns uppfattning om ett intresse, stämmer väl överens med den definition undersökningen förslagit. Men Bitzer verkar mena att en funktion också bör härledas från den verkliga, materiellt existerande förhållandena. Kanske

¹⁷ Kjeldsens (2008) översättning

skulle det finnas en poäng i det, eftersom det inte är relevant huruvida en funktion lyckas eller misslyckas om funktionen inte befinner sig i en situation där den faktiskt har möjlighet att lyckas. Faktum är att detta är en kritik som även inom biologin riktas mot Millikan. För henne misslyckas exempelvis en spermie med sin *egentliga funktion* om den inte befruktar ett ägg (1984:4). Men som Boorse skriver är det en meningslöst att påstå detta:

Failure of a sperm to fertilize a non-existent ovum is like failure of blood to clot in a non-existent wound, or failure of sweat glands to release sweat when core body temperature is not above a certain level (Boorse 2002:93).

På samma sätt är det bara meningsfullt att prata om HER-funktioner när det finns en situation där de kan lyckas. Men behöver den situationen verkligen vara definierad (Derrida menar ju att det fullt ut inte går) och behöver det verkligen existera ett problem för att möjliggöra en retorisk funktion?

En av de starkaste och mot Bitzer mest kritiska artiklarna skrevs av Richard E Vatz 1973, *The Myth of the Rhetorical Situation*. I den vänder Vatz på stora delar av Bitzers resonemang, i synnerhet vad gäller *de faktiska förhållandena*. Vatz reagerar mot tanken att det kan finnas en självständig och oberoende situation och att något kan utgöra ett retoriskt problem innan den hanteras kommunikativt.

I would not say "rhetoric is situational," but situations are rhetorical; not "exigence strongly invites utterance," but utterance strongly invites exigence; not "the situation controls the rhetorical response," but rhetoric controls the situational response [...] situations obtain their character from the rhetoric which surrounds them or creates them (Vatz 1999:229).

För Vatz är det genom språket vi konstruerar situationer. Vi benämner, poängterar och avgör språkligt vad utgör ett problem. Retorik är för Vatz alltså inte en respons på en situation. I stället är situation en i hög utsträckning en produkt av retorik.

Både Bitzer och Vatz är intressanta vad gäller förståelsen av vad som skapar en retorisk funktion, vad som gör att en retorisk funktion behövs och vad som påverkar talaren i konstruerandet av ett yttrande som talaren önskar ska fylla en viss funktion. Båda synsätten är meningsfulla. Men hur kan man förstå dem båda samtidigt?

Kanske såhär: En hammare (för att återanvända ett gammalt exempel) har som DER-funktion att spika ner spikar. Den kan också, i en situation, användas som bokstöd, viket då är dess HER-funktion. Men för det krävs det, enligt Bitzer ett problem. Det krävs böcker som behöver stödjas. Problemet kvarstår till dess att hammaren placeras i hyllan och börjar stödja böckerna. Men för Vatz är situationer något vi konstruerar. Böckernas lutning måste

definieras som ett problem. Hammarens funktion som bokstöd konstruerar en situation där hammaren är en del av lösningen. Tar vi bort hammaren kommer böckerna falla.

Två intressanta perspektiv. Men vem vi ger rätt i det här fallet, spelar kanske ingen roll. Hammarens HER-funktion förblir det samma. Den fungerar som bokstöd. Återigen avgör analytikern vad som är relevant att undersöka. Som Jørgensen och Villadsen skriver:

Alt i alt står den retoriske kritiker med et langt mere fleksibelt analytisk redskab som kan bruges lige meningsfuldt i sammenhænge hvor fx scenen er dominerende (som i Bitzers situationsopfattelse) eller hvor handlingen (act) er det (som i Vatz situationsopfattelse) (2009:96).

Bitzers *retoriska situation* utgör en viktig utgångspunkt i analysen av funktioner som löser specifika retoriska problem. Vatz ger oss nödvändiga insikter i hur funktioner skapar situationer och definierar problem.

En ytterligare intressant fråga är om problemet kvarstår om lösningarna är systematiska. När jag exempelvis kommet till jobbet på morgonen är jag noga med att hälsa ”god morgon” till de kolleger jag möter. Detta fyller i första hand en social funktion, men också retorisk i det om att jag vill övertyga mina kollegor om att jag är en god och vänligt inställd person som förstår hur man beter sig socialt. Om jag systematiskt gör detta varje morgon, är då problemet löst? Eller ställs jag inför samma retoriska problem varje morgon? Låt säga att jag varje morgon hälsar rutinmässigt och med minsta möjliga reflektion. Kan man ändå säga att hälsandet utgör en problemlösning? Oavsett vad svaret är på dessa frågor fyller hälsandet samma funktion varje gång de utförs. Det spelar ingen roll om de konstruerar situationen eller är en respons på den. Även om det slentrianmässiga hälsandet vinner kraft genom dess DER-funktion (vilket ändå ”normalt” eller ”oftast”, får anses uppfylla ungefär samma funktion som den mer genomtänkta hälsningen).

9 Direkt funktion och retorisk genre

Ett annat område inom det retoriska fältet där funktion, speciellt under senare tid spelat stor roll är forskning om *retorisk genre*.Carolyns Millers artikel *Genre as Social Action* från 1984 är exempelvis en tydligt funktionsinriktad och viktig artikel inom genreforskningen.¹⁸ Att undersöka hur Millers funktionalistiska tänkande kan förstås genom undersökningens funktionsbegrepp kan vara meningsfullt. Särskilt då genre studeras på en nivå som överstiger individuella och situationella intentioner.

¹⁸ Dagens genre forskning följer, enligt Berge i stort sätt hennes riktlinjer (Berge 2001:18).

Miller var å andra sidan inte först med en funktionell syn på genre. Det är exempelvis rimligt att mena att redan Aristoteles tre genrer, det *delibrativa*, det *forensiska* och det *demonstrativa* "[...] är uppgiftsorienterade. De präglas av vad de ska uträtta" (Hellspong 2001:32) (se även Vigsø 2010).

Men i samband med ett modernt funktionscentrerat perspektiv på retorisk genre brukar ändå Miller lyftas fram (Villadsen 2001, 2009). Med artikeln rev Miller ner den lingvistinspirerade tanken om att genrer konstrueras utifrån vissa regler och att dessa regler skulle kunna bistå i analysen av textyttringar (Berge 2001:17). För henne måste ett väl definierat genrebegrepp "[...] be centered not on the substance or the form of discourse but on the action it is used to accomplish" (Miller 1984:151).¹⁹

Precis som hos talhandlingar finns det skillnader i hur stor roll intention och situation spelar för vår förståelse av retorisk genre. Som Berge och Ledin menar är vissa teoretiska utgångspunkter så pass situationsfokuserade att det ställer frågan "[...] om det finns en gräns där kommunikationen blir så lokal och situationsberoende att det blir meningslöst att prata om genre" (2001:12). Å andra sidan kan genreforskningen bli "[...] fyrkantigt strukturalistiska, så att en schematisk struktur postuleras med diverse obligatoriska och optionella element som på olika sätt kan strykas och flyttas" (2001:12). Som Miller skriver:

The general issue here is how to understand the relationship between, on the one hand, the observable particular (and peculiar) actions of individual agents and, on the other, the abstract yet distinctive influence of a culture, a society, or an institution (Miller 1994:70).

Frågan är alltså hur situationsnära eller abstrakt som genrer bör förstås. En viktig steg i för att besvara den frågan utgörs av Kathleen Jamiesons artikel *Generic Constraints and the Rhetorical Situation*. Jamieson var genom den artikeln först med att koppla retorisk genre till Bitzers *retoriska villkor* (constraints). Hon visar i artikeln att talare i en situation tar hänsyn till tidigare talares sätt att hantera liknande situationer och att genre på så vis blir ett viktigt *retoriskt villkor*. Genre är något en talare helt enkelt måste förhålla sig till. Samtidigt medger hon att en talare i en given situation, t.ex. vid en begravning, med stor sannolikhet kommer att ge en viss typ av tal med vissa typiska syften eftersom att situationen kräver det och inte bara därför att det är en genre-anpassning. Talaren kommer exempelvis att hålla ett hyllande tal därför att det är vad publiken vill att talaren gör (Jamieson 1973).

¹⁹ Notera likheten med Millikans *syfte*

För undersökningens funktionsbegrepp blir dock genre mer intressant efter att Miller tonat ner betydelsen av de enskilda situationerna och intentionen hos varje enskild talare.

Miller föreslår att på genrenivå bör Bitzers *retoriska problem* ersättas med Burkes begrepp *socialt motiv*. ”Exigence must be seen neither as a cause of rhetorical action nor as intention, but as social motive. To Comprehend an exigence is to have a motive” (Miller 1984:158). För Miller kan inte en retorisk genre handla om den enskilda individens intentioner. Det är olika från gång till gång och från talare till talare. Genre bestäms av vad grupper gemensamt och ”vanligen” lokaliserar för problem.

”Exigence is a form of social knowledge – a mutual constructing of objects, events, interests, and purposes that not only links them but also makes them what they are: an objectified social need (Miller 1984:157).

Vi kanske kan förstå Millers funktionella tänkande på följande sätt. Den *egentliga retoriska funktionen* hos en retorisk genre är inte härledd till intentionen eller syftet hos den enskilda talaren. Istället är en genre ett mellanmänniskt, traditionellt sätt att möta ett socialt motiv och en retorisk genre bör därför förstås utifrån dess reproducerbara *direkta egentliga funktion*.

Det som eventuellt gör advokatens plädering till en retorisk genre är den sociala, samhällseliga funktion som pläderingen fyller. Den har en *direkt egentlig retorisk funktion* som utgår ifrån det sociala motiv den önskar möta samtidigt som en genre sätter upp spelregler som andra yttranden tar hänsyn till.

”The exigence provides the rhetor with a socially recognizable way to make his or her intentions known. It provides an occasion, and thus a form, for making public our private versions of things” (Miller 1984:158).

Det finnas alltså en tydlig koppling mellan en genres DER-funktioner, hur de är normerande och traditionella, och de HER-funktioner en enskild talare i en situation skapar.

Detta blir ännu tydligare i Millers senare artikel *Rhetorical Community: The Cultural Basis of Genre*. Där pekar hon tydligare, inspirerad av Anthony Giddens struktureringsteori, på den reproducerande aspekten av genre. Genre, menar hon, kan förstås som situationsbunden kommunikation med förmågan att reproducera sig (Miller 1994:71). Detta skiljer sig egentligen inte från hennes tidigare artikel men begreppet reproduktion adderar något menar hon.

What the notion of reproduction adds is the action of participants; social actors *create* recurrence in their actions by reproducing the structural aspects of institutions, by using available structures as the medium of their action and thereby producing those structures again as virtual outcomes, available for further memory, interpretation, and use. [...] The rules and resources of a genre provide reproducible speaker and addressee roles, social typifications of recurrent social need or exigences, topical structures (or

‘moves’ and ‘steps’), and ways of indexing an event to material conditions, turning them into constraints or resources [...] (Miller 1994:71).

Det här skapar också en förutsägbarhet av funktioner som underlättar vår förståelse av uttryck. Ett intressant exempel som tydliggör det, ger Kjeldsen i artikeln *Visuell politisk epideiktik* (2000). I artikeln analyserar Kjeldsen en valaffisch från det norska Arbeiderpartiet 1931. Från den analysen visar Kjeldsen att: ”På trods af at plakaten overordnede retoriske funktion uden tvivl er deliberativ og advokerende, kan vi kun tilsyneladende forklare dens retorik som deliberativ” (2000:18). Även om valaffischen alltså har en övergripande deliberativ funktion, använder affischen, enligt Kjeldsen en epideiktisk strategi. Den hyllar Arbeiderpartiet, snarare än att den argumenterar på något tydligt sätt. Men detta påverkar alltså inte det faktum att valaffischens egentliga funktion är deliberativ.

Förstår vi Arbeiderpartiets affisch som en valaffisch har vi gjort ett antagande om dels dess DER-funktion och dels det HER-funktion. Det senare syftet är situationellt och härlett från intentionen hos Arbeiderpartiet. Affischen har en HER-funktion att vinna väljare till just Arbeiderpartiet och inget annat parti. Affischens traditionella syfte har den gemensamt med andra valaffischer. Det är ett svar på det sociala motiv och är något i stil med att övertyga väljare om att rösta på ett särskilt parti. Den intressanta frågan i artikeln blir också vidare hur den epideiktiska strategin i affischen bidrar och fungerar i affischens övergripande delibrativa syfte.

Att vi tolkar texter utifrån förkunskaper om en given genre blir tydligt i ett annat exempel av Kjeldsen som han lånar ifrån Pil Dahlerup (1991). Låt säga att vi läser följande textavsnitt som en dikt: *När man kommer till ett backkrön, måste man minska farten*. Förstår vi texten som en dikt kommer vi att tolka texten som metaforisk. Den fyller en poetisk funktion där den exempelvis ”framför en livsinsikt om vår tids stress” (Kjeldsen 2008:109). Vi tolkar textens härledda egentliga funktion utifrån den traditionella funktion som diktgenren har. Men om vi istället förstår texten för vad den är, ett avsnitt ur en körskolebok blir innebörden helt annorlunda. Den får istället en bokstavlig betydelse och en instruerande funktion.

Miller menar att genrer och sociala motiv förstås därför att det ingår i en meningshierarki. På en lägre nivå ges *erfarenheter, språk, yttranden, talhandlingar* och *strategier*,²⁰ mening utifrån vilken genre vi förstår dem i. Genre å andra sidan förstås ur högre meningsnivåer som *livsform, kultur* och *mänsklig natur* (Miller 1984:162). Det är möjligt att detta är basen också för en sorts funktionell hierarki.

²⁰ Jens Kjeldsens översättningar 2008. *Retorik idag*.

10 Diskussion

I följande kapitel kommer två mer resonerande texter. I den första texten (10.1) följer en diskussion om ”retorik-funktionalismens” plats som vetenskap, framförallt i relation till strukturalistiska och hermeneutiska traditioner. I den andra texten (10.2) följer en utvärderande text, en reflektion över undersökningen och ett försök att besvara de frågor som undersökningen inledningsvis ställde sig.

10.1 Retorisk funktionsanalys

Som Anthony Giddens poängterar finns det traditionellt stora likheter mellan strukturalism och funktionalism (Giddens 1984:1). Ett exempel på detta är den ryska formalisten Vladimir Propp.²¹ Hans sätt att lokalisera återkommande funktioner i ryska folksagor har spelat en viktig roll i framväxten av den franska strukturalismen för såväl hans anhängare som kritiker (Polkinghorne 1988:85). Men även den biologiinspirerade funktionalism som ligger till grund i undersökningen, har vissa likheter med strukturalismen. ”Both tend to express a naturalistic standpoint, and both are inclined towards objectivism” även om strukturalister särskilt i traditionen av Lévi-Strauss till skillnad från funktionalismen ”[...] has been hostile to evolutionism and free from biological analogies” (Giddens 1984:1). Det tycks visserligen finns en objektivistisk och realistiskt inspirerad idé bakom Millikans funktioner, i synnerhet i begreppet *direct proper function*. Men det finns trots allt avgörande skillnader mellan Propp och Millikan, och det finns avgörande skillnader mellan Millikan och retoriska funktioner.

Propps funktioner utför sina uppgifter inom texten. Det är funktioner som behandlas likt byggklossar, eller Polkinghorns analogi, som ord som tillsammans bygger upp en mening (Polkinghorne 1988:84). Det handlar mycket lite, eller inte alls, om hur dessa funktioner påverkar mottagaren. Precis som strukturalister ”[...] do not ask what ideological premises are hidden under the text’s ‘natural’ surface but rather examine how the work was built [...]” (Amossy 2002).

Ett exempel på en strukturalistiskt inspirerad retorisk funktionalism utgör Jaques Durands (2010) artikel *Reklambildens retorik* från 1970. I den utför Durand ett stort projekt i att systematisera tropers funktioner. Men som Vigsø poängterar är angreppssättet i artikeln ett sätt att komma bort från hermeneutikens subjektivism (Vigsø 2010b:6). Det är en teknisk artikel, en sorts tropernas instruktionsbok där en situation och intention är bortskalat. Artikeln

²¹ Mest känd är Propps avhandling *Morphology of the folktale* från 1928.

handlar om funktioner, men inte den typ av retoriska funktioner som eftersträvas att definieras här eftersom påverkan på mottagaren inte inräknas.

Propps och Durans och strukturalisternas funktioner är, för att använda Millikans begrepp, inte *kooperativa funktioner* (se kap 5.3). Publiken spelar ingen direkt roll i huruvida funktionerna ska lyckas eller inte.

Mottagaren är visserligen intressant för Millikan. Men Millikan har en syn på språket där ord och meningar bär självständiga funktioner. ”Even when a word is parroted by a parrot, the token produced has a direct proper function. For it is a member of a reproductively established family [...]” (Millikan 1984:52). Detta är en idé som är svår att transponera till en retorisk tradition och ett retoriskt funktionsbegrepp eftersom uppfattning om en funktion är bunden i doxa. Konventionella regler är ju också doxologiska (Amossy 2002). Det innebär att en *direkt retorisk funktion*, kan ha en betydelse i ett sammanhang, en annan betydelse i ett annat. Det är uppenbart att papegojan inte förstår vad den säger och troligen inte heller i den komplicerade funktion som även ett enskilt ord har. Ljudet papegojan uttrycker får bara betydelse som ett ord för den som uppfattar ljudet som ett ord. Dessutom är det uppenbart att även enskilda ord betyder olika saker för olika människor, eller konnoterar olika saker på olika språk. Yvonne Belaval menar exempelvis att när en tysk droskförare tänker *pferd* (häst) så tänker han inte bara *häst*, han tänker troligen på en tysk häst. Han tänker med stor sannolikhet också *häst* på ett annat sätt än exempelvis en naturforskare (Belaval 1993:67,68).

Att lokalisera en konstrukt HER-funktion måste alltså vara en hermeneutisk uppgift. Det handlar om att ta fram en rimlig betraktelse av yttrandets funktion utifrån situation och vad man kan dra för slutsatser om talarens intention. Det har återkommande i undersökningen visats hur delar och helheter inverkar på varandra. En HER-funktion bör tolkas i relation till mer överordnade funktioner och tvärt om. Martin Luther Kings ”I have a dream – tal” fyllde en härledd funktion i en särskild tid, en särskild situation, på en särskild plats och bör förstås i relation till Kings livsgärning. En härledd funktion är alltså också rörlig i Gadamer hermeneutiska cirkel. Men detta är inte någon överraskande upptäckt. Som Villadsen skriver:

Når den retoriske kritik baserer sig på læsningen af en enkelt tekst, vil der ofte ikke være brug for en selvstændig metodediskussion, fordi det må formodes, at den bygger på den hermeneutiske metode, som er så velkendt og alment accepteret, at en nærmere redegørelse og motivation for dens anvendelse er overflødig (Villadsen 2002:14).

DER-funktionen bör däremot förstås som ett mer teoretiskt perspektiv bortom en enskild situation. Det betyder som sagt inte att den är strikt teknisk. En DER-funktion studeras på det sätt som exempelvis Miller eller Gronbeck gör, empiriskt, induktivt eller deduktivt. Det enda

kravet är att resultaten når en abstraktionsnivå över enskilda situationer. På denna nivå, poängterar Villadsen, behöver kritikern mer explicit redogöra för sin metod (2002:14).

10.2 Om den retoriska ”egentliga” funktionen

Inledningsvis ställde sig undersökningen följande frågor:

- *Hur kan man på ett hållbart sätt definiera begreppet ”retorisk funktion”?*
- *Hur kan ett mer definierat funktionsbegrepp bidra till det funktionalistiska tänkandet inom retoriken?*
- *Går det att definiera och använda begreppet ”retorisk egentlig funktion”?*

I det här kapitlet kommer jag resonera kring och utvärdera hur väl dessa frågor har besvarats.

Men först vill jag påpeka två mer övergripande syften undersökningen har lyckats med. Det ena är att problematisera själva begreppet *funktion* och visa att begreppet är mångfacetterat. Det andra är att visa hur relevant begreppet (redan) är för retorikämnet. Dessa två aspekter hänger troligen samman. Retorik är ett mångfacetterat ämne där ett flexibelt begrepp som funktion är användbart. Men hur väl fungerar då de funktionsbegrepp som föreslagits här?

Begreppen tycks ha sina för- och nackdelar. Med termen *retorisk egentlig funktion* får vi ett mer konkret begrepp som ställer existentiella frågor till yttranden, alltså varför något uttryckts eller varför en uttrycksform existerar. Detta måste ses som en av de viktigaste och mest inledande frågorna en analytiker bör ställa sig i mötet av ett material.

Definitionerna av termerna *direkt* och *härledd retorisk egentlig funktion* är jag säker på går att diskutera vidare. Att *direkt funktion* bör utgå ifrån en traditionell betydelse av ett yttrande och att *härledd funktion* bör utgå ifrån en situationell, är ingen självklarhet. Men jag menar ändå att den här typen av uppdelning kan vara meningsfull. Inte av den anledningen att teoretiker idag skulle ha svårt att skilja dem åt, utan snarare att det möjliggör att studera hur dessa aspekter hänger samman. Detta tycker jag framgick av begreppens applicering i *retorisk situation* och *retorisk genre*.

Jag ser också två begränsningar med att definiera *retorisk funktion* på det sätt som gjorts i undersökningen. Den första är konsekvensen att många artiklar som behandlar funktioner som är relevanta för retoriskvetenskapen inte handlar om *retoriska funktioner*. Det går exempelvis att påstå att ett tal bör fylla en sorts underhållande funktion, annars kommer publiken att bli uttråkad och tappa intresset. Låt säga att man studerar delar i ett tal som har en underhållande och upplyftande funktion, exempelvis skämt och anekdoter. Kan då dessa delar sägas ha en *retorisk funktion* enligt definitionen föreslagen i den här undersökningen? Svaret är att de bara

har en retorisk funktion om de kan ses syfta till att övertyga. Här har undersökningen varit lite vag. Låt säga att en politiker i ett politiskt tal skojar om något som är irrelevant för politikerns persuasiva mål. Skämtet handlar helt enkelt om något annat. Förstår man skämtet som endast underhållande fyller det ingen retorisk funktion, enligt definitionen, trots att det bidrar till en positiv upplevelse av talet. Skämtet blir mer begripligt om det betraktas ur dess underhållande och sociala funktion än om det betraktas ur dess retoriska. Det går å andra sidan att mena att skämtet menar övertyga om politikerns goda karaktär, självdistans eller något liknande.

När Celeste Condit skriver om epideiktik och i genren lokaliserar tre återkommande funktionspar: definition/förståelse, gemenskapsformande och uppvisande/underhållande, (Condit 1985) kan dessa alltså inte kategoriseras som retoriska funktioner²² (såvida de inte direkt kopplas till övertygande). Detta trots att epideiktik är en retorisk genre och att studiet av genren är retorisk.

Hur stort problem det är att sådana här funktioner faller bort går att diskutera. Men innesluter vi alla relevanta funktioner i definitionen riskerar exempelvis belysning få en retorisk funktion eftersom belysningen indirekt bidrar till övertygande genom att synliggöra talarens kroppsspråk. Att undersökningen har valt att utgå ifrån att en retorisk funktion alltid måste vara direkt, och inte indirekt kopplad till övertygande är ett möjligt sätt att undkomma en allt för stor allmängiltigt i begreppet *retorisk funktion*. Kanske finns det andra, bättre sätt, som inte är lika uteslutande?

Den andra begränsningen i definitionen gäller nog vilket funktionsbegrepp som helst. Begreppet säger ingenting om *hur* något fungerar. Jag vet vilken funktion en miniräknare har men jag har ingen aning om *hur* den fungerar. Jag skulle inte kunna bygga en själv. På samma sätt vet jag vilken funktion en valaffisch har, men det krävs andra resurser ur retorikämnet för att försöka beskriva *hur* affischen fungerar.

Funktion säger heller inget om kvalitet eller om *möjligheten* att fungera. Bara vilken funktion något har, eller önskar ha. Däremot så vet jag att hur miniräknaren fungerar och hur den ser ut på insidan, hänger ihop med dess funktion. Dess konstruktion måste möjliggöra att den kan uppfylla sin egentliga funktion. På samma sätt vet jag att innehållet i en valaffisch måste bedömas utifrån hur innehållet bidrar till valaffischens önskade funktion. På det här sättet kan funktionsbegreppet bidra och sätta ramar för också en innehållsmässig studie.

²² Condit kallar dem heller inte för *retoriska funktioner*, utan just bara *funktioner*.

Att försöka förstå teorierna om *retorisk situation* och *retorisk genre* genom de definierade funktionsbegreppen var lärorikt, gav mig nya perspektiv och ställde mig nya intressanta frågor. Begreppen *direkt* och *härledd* tvingar läsaren (eller skribenten) att inte nöja sig med förklaringen att "något fyller en funktion". Istället måste man förstå på vilket sätt, på vilken grund, genom vad, för vem, något fyller en funktion. Menar Bitzer verkligen att en funktion bör härledas ifrån de *faktiska förhållandena*? Ska en *retorisk genre* bara betraktas ifrån sin *direkta funktion*, eller ska man kanske bedöma genre på något annat sätt?

Jag är övertygad om att det går att definiera *retorisk funktion* på andra sätt, från andra utgångspunkter än vad den här undersökningen haft. Det skulle vara intressant att betrakta begreppet hos exempelvis Aristoteles Organon, eller hos tänkare som Paul Ricœur och Anthony Giddens. Det skulle troligen leda fram till helt andra och värdefulla insikter om funktioner.

Den undersökningen var menat som ett experiment. Jag vill mena att experimentet var lyckat. Undersökningen ställde många intressanta frågor och uppdelningen *direkt* och *härledd* var intressant. Framförallt hoppas jag att undersökningen lyckats visa poängen med ett begrepp som: *retorisk "egentlig" funktion*.

Källförteckning

Ad Herenium, 2005: Åstorp: Rhetor

Amossy, Ruth, 2002: "Introduction to the Study of Doxa" i: *Poetics Today*, 23:3, Porter Institute for Poetics and Semiotics.

Ariew, André, red & Cummins, Robert, red & Perlman, Mark, red, 2002: *Functions: New Essays in the Philosophy of Psychology and Biology*, Oxford University Press.

Ariew, André. Perlman, Mark, 2002: "Introduction", i: *Functions: New Essays in the Philosophy of Psychology and Biology*, Oxford University Press.

Belaval, Yvone, 1993: "Om retorikens idé", i: *Res Publica*, nr.24, Brutus Östlings Bokförlag Symposion AB,

Benoit, William L, 2007: *Communication in Political Campaigns*, vol.11, Peter Lang Publishing, Inc, New York.

Berge, Kjell Lars, 2001: "Klassikern: Introduksjon", i: *Rhetorica Scandinavica*, nr.18.

Berge, Kjell Lars & Ledin, Per, 2001: "Perspektiv på genre" i: *Rhetorica Scandinavica*, nr.18.

Bitzer, Lloyd F, 1980: "Functional Communication: A situational perspective", i: *Rhetoric in Transition: Studies in the Nature and Uses of Rhetoric*, red: White, Eugene E, Pennsylvania State University Press.

Bitzer, Lloyd F, 1999 (1968): "The Rhetorical Situation", i: *Contemporary Rhetorical Theory: A Reader*, red: Lucaites, John Louis & Condit, Celeste Michelle & Caudill, Sally, The Guildford Press, New York.

Boorse, Christopher, 2002: "A Rebuttal on Functions", i: *Functions: New Essays in the Philosophy of Psychology and Biology*, Oxford University Press.

Condit, Celeste M, 1985: "The Functions of Epideictic: The Boston Massacre Orations as Exemplar, i: *Communication Quarterly*, vol.33, nr.4.

Derrida, Jaques 2000 (1971): "Signatur händelse kontext" i: *Filosofin genom tiderna*, red: Marc-Wogual, Konrad & Bergström, Lars & Carlshamre, Staffan, Thales.

Durand, Jacques, 2010 (1970): "Reklambildens retorik", i: *Rhetorica scandinavica* nr.55.

Giddens, Anthony, 1984: *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles.

Grice, Paul H, 1957: "Meaning", i: *The Philosophical Review*, vol.66, nr.3, Cornell University.

Gronbeck, Bruce E, 1999 (1978): "The Functions of Presidential Campaigning" i: *Contemporary Rhetorical Theory: A Reader*, the Guilford Press.

Gärdenfors, Peter, 2003: *How Homo Became Sapien*, Oxford University Press.

Hardcastle, Gray Valerie, 2002: "On the Normativity of Functions", i: *Functions: New Essays in the Philosophy of Psychology and Biology*, Oxford University Press.

Hellspong, Lennart, 2001: "Progymnasmata och genre teori", i: *Rhetorica scandinavica*, nr.20.

Jamieson, Kathleen M Hall, 1973: "Generic Constraints and the Rhetorical Situation", i: *Philosophy & Rhetoric* vol.6 nr.3, the Pennsylvania State University Press.

- Jørgensen, Charlotte. & Kock, Christian, 2009: ”Retoriske funktioner og handlinger”, i: *Retorik: teori och praxis*, red: Jørgensen, C & Villadsen, L, Samfundslitteratur.
- Jørgensen, Charlotte & Villadsen, Lisa Storm, 2009: ”Kommunikationssituationen”, i: *Retorik: teori och praxis*, red: Jørgensen, C & Villadsen, L, Samfundslitteratur.
- Kjeldsen, Jens E, 2000: ”Visuel politisk epidektik”, i: *Rhetorica Scandinavia* nr.14.
- Kjeldsen, Jens E. 2008: *Retorik idag: Introduktion till modern retorikteori*, Studentlitteratur.
- Kjörup, Sören, 1999: *Människovetenskaperna – problem och traditioner i humanioras vetenskapsteori*, Studentlitteratur.
- Miller, Carolyn R, 1984: ”Genre as social action” i: *Quarterly Journal of Speech*, (70).
- Miller, Carolyn R, 1994: ”Rhetorical community: The cultural Basis of Genre”, i: *Genre and the New Rhetoric*, red: Freedman, Aviva & Medway, Peter.
- Millikan, Ruth G, 1984: *Language, Thought and Other Biological Categories – New Foundations for Realism*, the Massachusetts Institute of Technology.
- Millikan, Ruth G, 1989: “In Defense of Proper Functions” i: *Philosophy of Science*, Vol.56, No.2, The University of Chicago Press.
- Millikan, Ruth G, 2002: “Biofunctions: Two Paradigms” i: *Functions: New Essays in the Philosophy of Psychology and Biology*, Oxford University Press.
- Millikan, Ruth G, 2005: *Language: A Biological Model*, Oxford University Press.
- Perelman, Chaïm 2004 (1988/1977): *Retorikens Imperium*, Symposion.
- Perlman, Mark, 2002: ”Pagan Teleology: Adaptational Role and the Philosophy of Mind” i: *Functions: New Essays in the Philosophy of Psychology and Biology*, Oxford University Press.
- Polkinghorne, Donald E, 1988: *Narrative knowing and the human sciences*. State University of New York.
- Propp, Vladimir, 1968 (1928): *Morphology of the folktale*. Austin: University of Texas Press.
- Rosengren, Mats, 2008: *Doxologi- En essä om kunskap*. Retorikförlaget.
- Stawson, P.F, 1964: “Intention and Convention in Speech Acts” i: *The Philosophical Review*, vol.73, No.4, Cornell University.
- Villadsen, Lisa Storm, 2002: *Dyre ord, men hvad dækker de?* Rhetorica Scandinavica nr.23.
- Villadsen, Lisa Storm, 2009: ”Genre” i: *Retorik: teori och praxis*, red: Jørgensen, C & Villadsen, L, Samfundslitteratur.
- Villadsen, Lisa Storm, 2001: ”Genrebegrebet og retorisk kritik” i: *Rhetorica scandinavica* nr.18.
- Vigsø, Orla, 2010a: ”Retorisk analys” i: *Metoder i kommunikationsvetenskap*, Ekström, Mats & Larsson, Larsåke, Studentlitteratur.
- Vigsø, Orla, 2010b: ”Klassikerintroduktion: Jaques Durand: Reklambildens retorik” i: *Rhetorica scandinavica* nr.55.
- Wittgenstein, Ludwig, 1958 (1953): *Philosophical Investigations*, Basil Blackwell Ltd.

Vatz, Richard E. 1999 (1973): "The Myth of the Rhetorical Situation" i: *Contemporary Rhetorical Theory: A Reader*. Edited by Lucaites, John Louis & Condit, Celeste Michelle & Caudill, Sally, The Guildford Press, New York.

Wright, Larry 1973: "Functions" i: *The Philosophical Review*, Vol.82, No.2.

Nätällor

bbc.co.uk 2012: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/7215005.stm>

ne.se, 2012: <http://www.ne.se.till.biblextern.sh.se/enkel/funktion/2268417>